

HOLLÓ SZILVIA ANDREA

Mészárosok és pékek a budai Vízivárosban

PEST VÁROS GAZDASÁGI FEJLŐDÉSE, népességyarapodási folyamata a XVIII. század végén vett megállíthatatlan lendületet. A folyó másik partján ugyanebben az időben Buda jelentős bortermelő településsé vált, népessége 1787-1828 között 23,3%-kal nőtt, az iparosoké 19,9%-kal emelkedett.¹ A napóleoni háborúk alatti kontinentális zárlat Pesten és Budán is hozott némi gazdasági fellendülést, s bár az azt követő dekonjunktúra egy időre megakasztotta a fejlődés ütemét, hamarosan újabb dinamikus szakasz következett.

1. sz. táblázat

A lakosság számának növekedése

Városrész	1812 (100%)	1821 ²	1836
Vár	1141	3890 (341%)	6500 (570%)
Víziváros	7989	8646 (108,2%)	10.000 (125%)
Országút	3083	3878 (126%)	3800 (123%)
Újlak	2998	3430 (114,4%)	3600 (120%)
Krisztinaváros	1857	2243 (121%)	3500 (188,4%)
Tabán	5204	5384 (103,5%)	6000 (115,3%)
Összesen	22.272	27.471 (123,34%)	34.000 (152,65%)

Amíg ez Pesten látványos eredményekkel járt (többek között az 1820-as évek Európájának kereskedelmi életében a lipcsei és a frankfurti után a pesti vásárok szerezték meg a harmadik helyet)³, addig Budát már a kortársak is tradicionális, konzervatív városnak tartották, ahová a hivatalnokok mellé főleg mezőgazdaságból élő népesség telepedett, és a termelés csak a helyi igényeket elégítette ki. Míg a folyó túlsó partján a külvárosok dinamikusán fejlődtek, addig Budán az ipar, a kereskedelem a belterületre koncentráló-

¹ BERLÁSZ 1967. 560.

² SCHAMS 1822. 249.

³ BÁCSKAI 1989. 16.

dott. A nagyobb vásárokat hétfőn a Tabánban, szerdán a Vízivárosban, szombaton a Várban tartották⁴.

A Víziváros a XIX. század elejéig a középkori városfalak közé szorított területen élte mindennapjait⁵. A töröktől való 1686. évi visszafoglalás során a város szinte teljesen megsemmisült, de az ősi utcaszervezet megmaradt. A Fő utca a rómaiak óta elsőrendű útvonal volt, a polgári városközpont évszázadok óta a mai Batthyány tér: ott vagy annak környékén állt a harmincadhivatal, a pénzváltó, a főposta, a főlutri, számos fogadó és kereskedelmi lerakat, ott tartották a vásárokat⁶.

A XIX. században a vízivárosi lakosság birtokba vette a városrész teljes területét, egyre közelebb húzódott a várfalhoz, ezért 1850-ben 30.000 Ft-ot irányoztak elő arra, hogy az Albrecht főherceg (ma Hunyadi János) út fejlesztésével akadálymentessé tegyék a Víziváros és a Vár közti kapcsolatot. A Lánchíd megépülésével pedig könnyebbé vált a Pestre való közlekedés.

A Víziváros három, egymástól élesen el nem választható részből állt. Északon, a Fő utca tengelyére futó utcákban főleg ipari napszámosok, kapások éltek. Csak azok az iparosok választották a környéket, akiknek munkájához feltétlenül szükséges volt a Duna közelsége (pl. molnár). A Vár alatt és a Halászwárosban jómódú családok laktak az őket kiszolgáló bejáró személyzettel, finomabb kézműiparral. A Fő utca és közvetlen környéke minden réteget tömörített, a mezőgazdasági dolgozók kivételével.⁷

Buda, mely a XVIII. században még társadalmi, gazdasági, politikai értelemben versenyképes pozícióban volt Pesttel, a következő évtizedekben egyre inkább kezdett gazdaságilag a testvérvárostól leszakadni. A megváltozott körülményekre a szakmák eltérő módon reagáltak: egyes mesterségekre az általános elszegényedés jellemző, míg a kihívásokra érzékenyebben reagáló, gyorsabban alkalmazkodó, modern szakmák megőrizték addig kivívott pozícióikat.

⁴ BERLÁSZ 1967. 554.

⁵ ZAKARIÁS 1957. 280. A mai Bem tér – Bem József utca – Margit körút – Széna tér – Körmöczi utca – Lovas út – várfal – Sándor Móric lépcső – Szarvas tér – Duna-part által határolt területről van szó.

⁶ SZIGETI 1933. 21.

⁷ A kiegészítés idejére a Víziváros hivatalnoknegyed lett, a helyi születés ténye is érdektelenné vált. HORVÁTH J. 2003. TBM 31.

2. sz. táblázat
A Víziváros lakosságának alakulása

Év	Víziváros
1813	8747
1822	8941
1827	9058
1832	10.121
1837	10.232
1838	10.353
1840	10.603
1842	10.630
1847	11.414

FORRÁSOK A NÉPESSÉG KUTATÁSÁHOZ

A Víziváros XIX. századi társadalmát vizsgálat alá vehetjük a népesség összeírások segítségével. 1809-ből fennmaradt a „Conscriptio Popularis Ignobilum”, a nem nemesek összeírásának latin nyelvű alapíve.⁸ (A Víziváros északi felére, ez a Margit körüttől a mai Markovics utcáig terjedő rész: 356 ház, 1041 lakegység.) Adatfelvételre a családi ívek (Familiae Tabella) szolgáltak. Egy (nagyobb házak esetében több) ívre kerültek az azonos házban lakók adatai háztartásonként. A felvételi ív a családfővel kezdve adta meg a lakásban lakók nevét, a családfőhöz fűződő kapcsolatának jellegét, a férfiak születési évét és vallását. A férfiak osztályozására hat rendi kategóriát alakítottak ki: hivatalnok/honoratior; polgár-kézműves; nemesek szolgája; parasztok-inquilinusok⁹; subinquilinusok; kertészek és egyéb foglalkozásúak; családfő fiai. A napszámban dolgozó nagy számú munkavállaló nem a céhes, hanem az egyéb kategóriába tartozott.

Az 1828. évi összeírás valójában nem más, mint egy gazdasági céllal készült, a katonaság élelmezését szolgáló adóbevallás. Buda az 5. legnépesebb adófizető szabad királyi város (11.411 fővel; az első Pest 22.198 fővel), de az adózó kézműveseket figyelembe véve a 3. (1466)¹⁰. Az 1828. évi összeírás

⁸ BFL IV. 1002.ss.

⁹ Az *inquilinus* Zsámbékon azt jelentette, hogy lakó státusú, egyébként lehetett iparos is. A *hospes* háztulajdonos, az *incola* visszavonult szülőt, házas testvért, tehát felnőtt rokont jelzett. A meghatározások használata az egyes forrásokban nagyon következetlen. HUSZ 2002. 45.

¹⁰ EPERJESSY 1988. 14.

tartalmas, de sok benne a becsült vagy bemondáson alapuló adat.¹¹ Az ív az iparúzésre vonatkozó számos hasznos információ gyűjtőhelye (foglalkozás, legények száma, egyéb kenyérkereseti forrás, éves foglalkozási adatok), és viszonylag teljes körű.

Alapforrás az 1857. évi népesség összeírás vízivárosi adatsora is.¹² A német nyelvű íveken a következő adatokat rögzítették: családi és keresztnév; a háztartásban elfoglalt helyzet; születési év; foglalkozás. Egy házon belül lakásonként írták össze a háztartásokat, a lakások és a háztartások száma viszont nem egyezett meg, egyes családok több egymás melletti lakást béreltek. Elsőként a családfő és házastársa, majd születési sorrendben a fiú- s lánygyermek, ezt követően az egyéb rokonok, legvégül az alkalmazottak és albérlők vétettek föl az ívre. A családi nevet csak akkor tüntették fel külön, ha az eltért a háztartásfőétől (pl. fogadott gyermek, rokon, idegen).

Konkrét foglalkozás többnyire csak a háztartásfő neve mellett szerepelt, a többiekét a foglalkozási csoport rovatban jelezték. A rovatok elnagyoltak, a társadalom különböző rétegeit tömörítik: gyáros-iparos, kereskedő, pap, tudós-művész, egészségügyi dolgozó, ingatlantulajdonos, ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági segédmunkás, napszámos, egyéb foglalkozású (pl. elartott). A születési évszámot gyakorta elírták, főleg a XVIII. század végén születettek esetében (pl. 1798 helyett 1898 szerepelt).

A vallás rovatban a római és görög katolikus, református, evangélikus, unitárius, görögkeleti, izraelita felekezet szerepelt, a többiekét az egyéb rovatba sorolták. Három családi állapotot különböztettek meg: nem házas, házas, özvegy. Az elvált vagy házastársuktól tartósan különélő személyek státusát esetleg szöveges megjegyzésben közölték, de őket a házas rovatban írták össze. A távollévők esetében a pontos tartózkodási hely megnevezése és a távollét indoklása sokszor hiányzott. A katonai célú összeírás a testi hibásokra megkülönböztetett figyelmet fordított.¹³

A gazdasági összeírások országsszerte különös figyelmet fordítottak a kézművesekre, mivel a legényekkel, inasokkal együtt céhbe kb. az iparúzők 70–80%-a tartozott (a kontárok, zsidók, gyárosok nem). Ez a tekintélyes szám

¹¹ Az 1828-as összeírás szellemi atyja, Ludovicus Nagy a vízivárosi Szent Anna plébánia halotti anyakönyve bejegyzése szerint e városrészben hunyt el 1831-ben, 52 évesen.

¹² BFL IV. 1106 e.

¹³ A 19 fogyatékos közül 17 férfi, 2 nő volt, a férfiak a nyolc invalidus kivételével általában 13–20 évesek. Valószínű, hogy a nők és az idősebb férfiak körében a feltüntetettnél nagyobb arányú fogyatékoságot találtak (1870-ben Budán 731 testi hibást írtak össze, bár akkor már több elmeegógyintézetet is felállítottak), de katonai célból ezek a személyek érdektelenek. A fogyatékosok típusát tekintve 4 vak, 2 süketnéma, 1–1 elmebeteg, epilepsziás, sánta, nyomorék, súlyosan rokkant volt. KÖRÖSI 1873.

nem melleleg szükségessé tette az egységes, mindenkire érvényes szabályozást. 1805-ben a Helytartótanács Magyarországon megkezdte a céhek kiváltásgleveleinek felülvizsgálatát, ami 1815-ig elhúzódott¹⁴.

1813-ban a *Közönséges céhbéli cikkelyek* (*Generales articuli coehales*) kiadásának az volt az elsődleges célja, hogy a kézműveseket megvédje a konkurenciától (adott esetben a kereskedőtől, a kontártól), egyúttal kötelezte a mestereket a supplikánsok befogadására¹⁵. A *zárt céhek* a mesterjogot örökletesnek tartották, így a mészárosok is eladták, átruházták a székjogot.¹⁶ A *nyílt céhek* ilyen módszerekhez nem nyúlhattak, ők egy idő után a sok kérelmező miatt a remeklést szigorították.

A *Közönséges czéhbéli cikkelyek* rögzítették a céhes munkavégzés szabályait: az *inasok* 6 hét próbaidő után vállalhattak munkát a mesternél, ehhez be kellett mutatni keresztlevelüket (az 1850-es években már törvénytelen születésűeket is felvettek, bár a rendelet eleve kimondta, hogy a törvénytelen születés nem lehet akadálya a szakma tanulásának). A vidékieknek a földesúrtól távozási engedélyt kellett szerezni, és egy olyan jótállót találni a városban, aki fizette a taníttatás költségét. Az inasévek változóak: az ácsok, pékek 2 évig, az óráskok 4 évig, a többiek 3 évig tanultak.¹⁷

A *legényeket* a céhszabályok kötelezték 3 év vándorlásra, a privilégiumok azonban ebben is eltérhettek. A nagy szakértelmet igénylő óráskoknál pl. 4 évet írtak elő.¹⁸ Az összes legényidő a mészárosoknál 10–20 év is lehetett, a lakatosoknál, asztalosoknál 8–15 év, ezért kellett vándorkönyvvvel dokumentálni, hol fordult meg ezen idő alatt a kérelmező¹⁹.

A céhszabályzat lehetővé tette a vándorlás alóli felmentést. Az engedélyt a Helytartótanács, illetve a minisztérium adta meg akkor, ha családi okok miatt az illető nem hagyhatta el a várost huzamosabb időre, de a vándoridőt legényként helyben ledolgozta (ez gyakori a mészárosoknál). Egyértelműen nem írták elő, de több céh is megkövetelte a külföldi vándorlást (pl. lakatosok, asztalosok). Nem dolgozhattak kontárnál, viszont a gyári gyakorlati idő

¹⁴ BERLÁSZ 1967. 570.

¹⁵ Erről: DÓKA 1972. 99.

¹⁶ DÓKA 1972. 115. 1834-ben még úgy szólt a rendelet, hogy mészárszék nem vehető zár alá. 1840-ben már lefoglalhatták, ha a tulajdonos csődbe ment, vagyis hallgatólagosan elfogadták a céh szokásjogát.

¹⁷ Az inasévek alatt sokan meghaltak, vagy felhagytak a tanulással. Ennek a hierarchia is oka volt: 1801-ben intézkedést kellett hozni az újoncok beavatásakor brutálisan viselkedő budai asztaloslegények ellen. KASSICS 1835. 27.

¹⁸ A legények vándorévei egyes esetekben túl hosszúra nyúltak, s visszaélésekre vezettek: 1811-ben felvetődött, mi a teendő a titokban házasodó legényekkel.

¹⁹ DÓKA 1972. 104.

egyedülállóan elfogadottá vált. A legények esetében a céhszabályzat fontosnak tartotta az újonnan felszabadított és az öreglegények közötti szakmai hierarchia megszüntetését.

A tanulóidő alatt egyéb feltételeknek is meg kellett felelni, hogy a végső megmérettetésben a jelölt részt vehessen. 1795-ben a Helytartótanács rendeletben írta elő 24 mesterségnél a rajztanulást. Ezt az asztalosok vették a legkevésbé szigorúan, míg az ácsok még elméleti vizsgát is tettek.²⁰

A szakma önkorlátozása már a tanulóévekben elkezdődött: 1848-ban a legények panasszal fordultak a belügyminiszterhez, azt kifogásolták, hogy sok külföldi, otthon elhelyezkedni nem tudó vándorlegény minden igazolás nélkül Magyarországon keresett munkát. A hatóság felszólította a mestereket magyar honos legények alkalmazására²¹. Ekkor a legények ellenszenvé az inasok felé fordult, bennük is versenytársat látva követelték számuk korlátozását.

Ha egy legény mesterjogot kért, először a tanácsnál jelentkezett, bemutatva keresztlevelét, tanulólevelét s vándorkönyvét²². (A lázongó, bajba keveredő legények gyakran munka közben hagyták ott mesterüket, ezzel akadályozva meg, hogy kihágásaikat a vándorkönyvben rögzítsék²³.) Tanulólevelet magánszemély nem állíthatott ki, csak privilegizált céh. Elfogadták a régi, 1813-ban érvénytelenített kiváltságglevelű céhtől kapott igazolást is. A tanulólevelet a vándorkönyv²⁴ csak tanácsi engedéllyel pótolhatta.

1848-ig²⁵ a *mesterfelvétel* két részre oszlott²⁶: a mesterjog megadásáig, vagyis a tanácsi felvételig lényegesen többen jutottak el. Ezt követte a remek feladása, ami közvetlenül a céhtagság elnyerésére irányult, ám ezt sokan már meg sem próbálták. A mesterjog megadásakor a tanács kikérte a céh véleményét, a remeklés feladásakor felmerülő problémákban viszont a kérelmezők a tanácshoz fordulhattak segítségért.²⁷ Kammerer Ignác budai szitáslegény

²⁰ A budai Minta- és rajziskolában egy tanár és egy segéd egyszerre 232 diákot tanított. FELDMANN 1855. 148. A képzésről részletesen: KASSICS 1835. 14.

²¹ UNGÁR 1938. 179–180., 183.

²² 1814-ben meghatározták, hogy ha egy ausztriai illetőségű egyén már 10 éve Magyarországon él, és van felszabadító levele, megkapja az állampolgárságot, annak hiányában viszont nem. Erről DÓKA 1972. 102.

²³ UNGÁR 1938. 173.

²⁴ 1816-ban egységesítették a vándorkönyveket (magyar és német nyelvű, 48 lapos). DÓKA 1972. 103.

²⁵ 1848-ban megszűnt a tanácsi mesterfelvétel, attól kezdve a céhgyűlés döntött.

²⁶ DÓKA 1972. 101–103.

²⁷ Voltak mesterek, akik eleve nem tömörültek céhbe, pl. azért, mert olyan kevesen dolgoztak szakmájukban, hogy nem látták értelmét a szabályozásnak.

mesterfelvételi kérelmét például a céh elutasította, mivel a pesti céh, ahol tanult, születési és felszabadítási papírjait visszatartotta, ugyanis lopással gyanúsították²⁸, bár a fenyítő bizottság végül hamisnak ítélte a vádat.

A céhek ragaszkodtak a 24. életév betöltéséhez, a városi tanács viszont 20 éves kortól megadta a mesterjogot, arra való hivatkozással, hogy a törvény (1840. évi XVI.tc.) ezt tekinti a nagykorúság határának. A felvételnél Pesten és Budán egyaránt előnyt jelentett, ha valaki helybéli, de legalábbis honos. A kérelmezők 2/3 része valóban magyarországi származású volt. (Bécsben ezzel szemben az arány 50–50%.)

A céhbe lépés második fázisa a tanácsi döntéstől a céhbe való beírásig terjedő időszak, ami több év is lehetett. Feltétele a remek elkészítése. A *tanácsilag felvett mester* helyzete ugyanis még nem sokban különbözött a legényétől: nem önálló iparúzó, nem tarthatott legényt, nem nyithatott boltot, nem bérelhetett mesterjogot, műhelyekben sem alkalmazhatták, miközben zömmel már családosa²⁹. A mesterré válás nehézségei miatt sokan dolgoztak kontárként, főleg az asztalosok, lakatosok, mivel az egyénileg dolgozó legényt a céhbeliek *kontárnak* tekintették akkor is, ha már a tanácsi mesterjogot megszerezte³⁰.

A céhbe jutás megakadályozására számos módszer létezett: visszaadták a remeket, magasabb díjat fizettettek a jelölttel, a felvehető mesterek számát hivatalosan limitálták. A remek minőségének megállapítása is szubjektív, bár általában azonos feladatokat kellett végrehajtani.

Az idősebb legények felvételét a tanács támogatta, a céhek viszont nem, ugyanis „*ha a céhbe való bevétele előtt meghalna, a város terhére esne*”, özvegye nem kaphatna a mesterség üzésére legényeket³¹. A tőkeigényes céhek pedig azokkal voltak előzékenyek, akik mesterfiak, vejek, vagy mesterözvegyet vettek el, táblalegények, vezető legények - ők ugyanis nem növelték a mesterszámot, mert meglévő műhelyt készültek átvenni.³²

A mesterek a XVIII. században többnyire polgárjogot is szereztek. A XIX. század folyamán, egészen az 1830-as évekig azonban a szabad királyi városokban csökkent a *polgárfelvételek* száma, majd – némi átmeneti emelkedés után - teljesen vissza is esett. Ezzel ellentétben Budán éppen a század elején tapasztalható emelkedés, az 1830-as évektől pedig folyamatos a csökkenés. Egyes szakmák (pl. lakatosok) az 1840-es években már egyáltalán nem vagy csak

²⁸ BFL IV. 1002.j. 1864/1843, 1845:

²⁹ DÓKA 1972. 107.

³⁰ DÓKA 1972. 105., 108.

³¹ Idézi: DÓKA 1972. 105.

³² DÓKA 1972. 105–106.

kivételes esetben éltek a polgárjog megszerzésének lehetőségével. Ennek ügyis már csak az 1848-as választásokon volt jelentősége, amikor a censusban előírt feltételek (céhtagság, jövedelem) igazolásához szükséges okmányok körülményes beszerzése helyett inkább a polgárkönyvre hivatkoztak. A polgár megbecsült személy, néha a valaha jobb napokat látott családok leszármazottai gazdaságilag megrendült státusukat ez által próbálták megtartani.

A budai Vízivárosból részletesebben megvizsgált két mesterség, a mészárosok és a pékek esetében a *polgárjognak* jelentős szerepe volt. A *mészárosok* 1759-től 1848-ig 27 mestert vettek fel, ebből 17 fő lett polgár. (Kellően népes és kiterjedt famíliában erre nem volt mindenkinek szüksége.) Ha egy polgár neve nem szerepelt a mesterkönyvben, akkor vagy nem budai származású, vagy nem mészáros, mivel a húsfüstölőket is gyakorta közéjük sorolták. A *pékek* esetében 1771–1848 között a 24 fehérsütő közül 20 fő lett polgár. A XVIII. század végén fehérpékként feltüntetett polgároknak a mesterkönyvben nincs nyoma.

A szakma folytatása, az ingatlanszerzés, a széktartás játszott nagyobb szerepet a mészárosoknál, a többségében bevándorló pékek jobban ragaszkodtak a társadalmi rangot biztosító polgárjoghoz.

MÉSZÁROSOK

Az élelmezési ipart a hatóságok mindig közügyként kezelték és mindennapjaikba a többi iparénál jobban beleavatkozott a város és/vagy a megye: a fogyasztók védelmére bevezették az árszabásokat, ami egyúttal a mesterek anyagi biztonságát is megteremtette, mivel a jövedelem meghatározott időre kiszámíthatóvá vált³³. Éppen ezért az élelmezési iparágak, köztük is elsősorban a mészáros mesterség, nagy népszerűségnek örvendett, köreikbe bekerülni nehézségekbe ütközött.³⁴ 1833. február 26-án elutasították az egyik legtekintélyesebb budai családból származó Czechmeister Antal mester (Országút) kérését is, aki új széket szeretett volna nyitni a Várban. Ezt a döntést azzal indokolták, hogy ott elegendő egy szék – Birghoffer Ignácé, aki azt apjától örökölte³⁵.

³³ BERLÁSZ 1967. 566.

³⁴ BEVILAQUA 1931. 513. 1827. február 21-én özvegy Poschina Ferencné arra hivatkozva kért – végül eredménytelenül – székjogot a Helytartótanáctól, hogy prágai születésű férje, aki ezred-mészáros mester volt 1790-ig, s Budára visszatérve 1794-ben mesterjogot kapott, 1805-ben tönkrement. Attól kezdve városi szolgálatban állt, 20 évig fertálymesterként dolgozott. Nyomorgó özvegye a mészároosságban remélte megtalálni boldogulását.

³⁵ *Opificia personalia* = el nem adható, nem örökíthető szék; *opificia reale* = öröklött szék. BEVILAQUA 1931. 555.

A céhes kiváltságot először a rác mészárosok szerezték meg, ők is viszonylag későn, 1724-ben, a többiek 1765-ben. A kiváltságokat 1827-ben megújították, mivel szakmai differenciálódás történt: 1825-ig a hentesekkel közösen űzték a húsipart, ettől kezdve azonban a két szakma különvált.

A mészárosok nem otthon vágtak, hanem a vágóhídon levágott marhát értékesítették. 1801. december 29-én tervbe vették egy központi, nagy városi vágóhíd építését a város határában, de a Helytartótanácsához benyújtott szakértői jelentés szerint Buda közvetlen külsőségeiben nem találtak erre alkalmas helyet, ezért mindössze azt javasolták, ügyeljenek jobban a már meglévő környezetének tisztaságára³⁶. A marhavágóhidak bezárását csak az 1840-es évek közegészségügyi előírásai tették kötelezővé.

Mészárosnak nem adtak végleges kontárendélyt, előbb-utóbb céhtag-gá kellett válnia, márpedig ez csak akkor volt lehetséges, ha a város megüresedett székjogot engedett át az új jelentkezőnek³⁷. A mesterkönyvek szerint 1841-ben 30, 1871-ben 23 céhtag volt. A szakmát leginkább családon belül³⁸ örökítették (1841-1871 között 30 mészáros családból 10 maradt a mesterségnél), lásd a *Hackstock famíliát*³⁹: Antal (mester és polgár, 1759), Antal (mester: 1810, meghalt: 1842), András (mester: 1817), József (mester: 1817, polgár: 1819), Ignác (mester: 1839, polgár: 1841), Antal (mester: 1846, polgár: 1847)⁴⁰.

Az évek múlásával egyre többen adóztak mészáros mesterség után (1840-ben 28, 1872-ben 51 fő), pedig 1802–1835 között még csökkent ez a szám (36-ról 27-re). Az adózók számának emelkedése a szabad vágáshoz köthető, a szakma súlyvesztésének, a céhes keretek fellazulásának tudható be. 1851. február 23-án a pesti és budai céhek panaszt küldtek a bécsi Cs. Kir. Belügyminisztériumhoz, mert az 1848-ban bevezetett szabadvágás következtében a szabadvágók többen lettek, mint a mesterek. Erre hivatkozva ismét bevezet-

³⁶ BEVILAQUA 1931. 448–449.

³⁷ 1860. április 24-én ifj. Strausz Ferenc legénynek hatósági mesterjogot adtak, a céhnek ezért fel kellett adnia a remeklést. 1861. október 24-én Pfeiffer Károlynak is tanácsi mesterjogot adtak, de figyelmeztették, hogy a teljes mesterjogért a még fennálló céhhez kell fordulnia. BEVILAQUA 1931. 735.

³⁸ Schwendenwein Ferenc és Xavér (mester 1820-ban), Korb József (mester 1802-ben, polgár 1821-ben), Jakab (mester 1814-ben, polgár 1818-ban, meghalt 1826-ban), Ferdinánd (mester 1820-ban).

³⁹ Hackstock János György 1793-ban mester, 1795-ben polgár, Fertőfőhegygyházán született és székét az országúti Stahl Ignác vette át. Ő Hackstock lányt vett el, és a Reischl, Schaller családokkal került komaságba.

⁴⁰ A Hackstock család a Budán szintén gazdaságilag meghatározó szerepet játszó mészáros Fischer és Zechmeister családdal házasodott össze. BEVILAQUA 1931. 529.

ték a húsárszabást, azonban paradox módon a szabadvágás is megmaradt.⁴¹

A mészárosok céhét ugyan csak a XVIII. század derekán jegyezték be, de a mészárosok már 1686-ban kaptak polgárjogot (2 fő), s a XVII. század során még 7 fő részesült a címben.⁴² Budai polgár – ez a titulus 1686 és 1848 között némi túlzással szinte egybeforrt a mészárosokkal: 159 fő nyerte el a címet, főleg 1711–1820 között. Származási helyük legtöbbször ismeretlen, akiét tudjuk, az többnyire Budán született, néhányan dunántúli megyékből, Ausztriából, Csehországból származtak⁴³.

3. sz. táblázat
A polgárjogot szerzett mészárosok időbeli megoszlása

Évkör	Polgárjogot szerzett
1710 előtt	5
1710–1719	12
1720–1729	15
1730–1739	9
1740–1794	13
1750–1759	11
1760–1769	13
1770–1779	10
1780–1789	4
1790–1799	10
1800–1809	12
1810–1819	11
1820–1829	6
1830–1839	4
1840–1849	7

1789 előtt 13 görögkeleti vallású, ún. *rác mészáros*ot avattak polgárrá, később ezek száma (a lakosság összlétszámával egyenes arányban) csökkent, összesen 16 fő származott közülük. Polgárjogot kapott 10 mészároslegény: családi állapot szerint egy férfi özvegy volt, tíz férfi nőtlen, de mind budai mészáros család fia, így vélhető, hogy a mesterjogot szerző, már ingatlant birtokló vagy azt öröklő férfi hamarosan családot alapít,

⁴¹ BEVILAQUA 1931. 671. Bécsben is volt szabadvágás, de húsárszabás nélkül, valamint korlátozták a mesterek és szabadvágók számát. Budán 33 céhes mester mellett 17 szabadvágó dolgozott, Pesten 58 mesterre 70 szabadvágó jutott, míg Bécsben 160 mesterre 20.

⁴² Csak 3 mészáros polgárjoga megszerzésének ideje ismeretlen.

⁴³ 1742-ben Bécsben a 32 mészáros 47%-a helyi születésű.

tartósan megtelepszik. A polgárjogért általában 12 forintot fizettek (46 fő), 8 esetben tüntettek fel 6 forintot.

Az 1809–1857 közötti összeírásokban szereplő vízivárosi mészárosok közül 20 neve szerepel a polgárkönyvben: ők a *német származású* Birghoffer, Eivök, Hackstock, az osztrák eredetű Korb, valamint a Krems, Reischl, Schaler, Schrancz, Techet család tagjai. Időrendben: Schrancz József (1779), Schrancz Antal (1801, Buda), Schwendenwein Ferenc (1785), Engl Ferenc (1792, Székesfehérvár), Jobst József (1803), Reischl István (1803, Haraszi), Cselko János (1806), Krems József (1810), Eivök Mihály (1812), Korb Jakab (1818), Hackstock József (1819), Birghoffer Lipót (1819, 1837-ben választópolgár lett, 1849-ben halt meg⁴⁴), Schaller Ferenc (1821), Sebő(ck) András (1819, Bars megye), Hackstock Ignác (1841, Buda), Hackstock Antal (1847, Buda), Krems István (1844, Buda), Heinbach Mihály (1844, Ausztria), Techet Jakab (1846, Zsámbék).

Vízivárosi mészárosok

1801. augusztus 17-én Aigner Tóbiás céhbiztos összeállította a budai tanács részére a mesterek jegyzékét. Abban az évben a városban 27 szék működött (Schiener, Ulrich, Ebenhöch, id. Schrancz, ifj. Schrancz, özv. Kaiserné, Birghoffer, Thomayer, Eivök, id. Engel, ifj. Engel, Schwendenwein, Schaller, id. Hackstock, ifj. Hackstock és Böhm, Bosnia, Linha, Schnopp, Czillich, Rauchhoffer, Klinger, Rupp Antal, Reischel, Jobst, a tönkrement Behrt székét Agássí vette át).⁴⁵

A napóleoni háborúk közepette a budai mészárosokat kifejezetten hátrányos helyzetbe hozta az állatállomány pusztulása. 1810-ben a Helytartótanács megtiltotta a marhakereskedést, csak a ténylegesen levágandó marhákat hozhatták be a városba. Az 1809. évi népességösszeírás idején a mészárosok körében már némi gazdasági visszaesés tapasztalható.

1809-ben a mészárosok háztartásában 35 férfi élt (9 háztartásfő, 13 gyermek, 12 alkalmazott, 1 albérlő), és csak 23 nő (feleségek, gyermekek, egy anyós, két cseléd), mivel ez sok férfi segéderőt igénylő szakma. A nők életkora nem ismert, a férfiak között 20 év alatti volt 17 fő, 60 év feletti egy fő. A háztartásfők 38–60 év közötti férfiak, megállapodott, családos emberek, a kevésbé munkabíró idősebbek átadták széküket fiaiknak, vejüknek, s maguk

⁴⁴ Az első regisztrált Birghoffer (József) mester 1787-ben, polgár 1792-ben.

⁴⁵ BEVILAQUA 1931. 447–448.

gazdálkodni kezdtek vagy vagyonukból éltek. A háztartás szerkezete egyszerű: gyermeket nevelő házaspár alkalmazottal. Ettől alig található eltérés: két helyen nem volt alkalmazott, egy helyen a családdal élt az anyós, egy gyermektelen házaspár albérlőt tartott (53 éves nőtlen tisztviselő nemes embert). 22 gyermek élt otthon, elsősorban fiúk: négy háztartásban 3 fő, egy család 6 gyermeket nevelt. A távollévő fiúk közül a 22 éves Jobst János mészároslegényként vándorolt Magyarországon, miközben Jobst András legényként dolgozott a saját fivérénel. Vándorolt Schwendenwein Gyula Ferenc is, csakhogy ő már 40 éves volt. Értelmiségi pályára lépett a 26 éves Schrancz Antal, aki Pesten lett kancellista.

A háztartások a sok alkalmazott miatt népesek (5–10 fő). A 15 alkalmazottból 12 férfi (8 legény, 2–2 inas és kocsis), 3 nő. E nagyszámú alkalmazott azonban csak 5 háztartás között oszlott meg. A mészároslegények származási helye Csehország, Ausztria, Morvaország (de pl. Johann Friedl már 10 éve Magyarországon élt, honosnak számított), Sopron, Pest és Buda. (Az alkalmazottak nagy száma, gyakori cserélődése, egyben a szakma jövedelmezősége miatt a legények gyakran becstelen eszközökhöz folyamodtak. 1810. április 10-én a Helytartótanács elrendelte, hogy „a mészárosok mesterkedéseinek s gyakori rosszhiszeműségnek, valamint a közösség dolgait nem mindig szemmel tartó eljárásainak”⁴⁶ vessenek gátat úgy, hogy a székekben mindig legyen ott a mester felesége, felnőtt gyermeke, s ők szedjék a vevőktől a pénzt, ne pedig a legények.⁴⁷ Igaz ugyanakkor, hogy 1815. január 10-én a céhek ügyvéd útján léptek fel a legények védelmében, mikor a hadköteleseket munka közben összefogdosták.)

⁴⁶ BEVILAQUA 1931. 475–476.

⁴⁷ 1833. január 6-án a céh ismét elővette a legénykérdést: nem kötelezhették arra a mestereket, hogy őrizzék legényeiket (mi van, ha a mester özvegy, gyermektelen, öreg, beteg, kisgyermekes, gyermekei túl fiatalak, iskolába járnak, a mester sokat van vidéken stb.); a legényeket ugyanakkor nem hajlandók fenyíteni, mert sokan mészárosmesterek fiai. BEVILAQUA 1931. 554.

4. sz. táblázat
A mészáros mesterek háztartásának főbb adatai 1809-ben

Név	Státusz	Mester-jog	Háztartás nagysága	Háztartás a hazban	Ház mérete	Egyéb
Böhm Sámuel	tulajdos	mester	10 fő	5	7 szoba, 4 konyha, kamra, istálló, fészker	meghalt: 1826
Engl Ferenc	tulajdos	mester: 1792	5 fő	5	6 szoba, 3 konyha, kamra, istálló, pince	
Jobst József	tulajdos	mester	9 fő	5	5 szoba, 2 konyha, istálló, fészker, pince	
Korb Mátyás	tulajdos	– (legény)	3 fő	1	3 szoba, 2 konyha, pince	–
Reischl István	?	mester	10 fő	?	4 szoba, konyha, istálló 12 lónak, pince	
Rupp György	tulajdos	mester	6 fő	2	8 szoba, 3 konyha, istálló 8 lónak, fészker, pince	
Schranz Antal	lakó	mester: 1799	3 fő	10	12 szoba, 6 konyha, istálló, pince	polgár: 1801
Schranz József	tulajdos	mester	6 fő	2	4 szoba, 2 konyha, istálló 15 ló számára, fészker 3 szekérnek, pince	polgár: 1779 elhuny: 1815
Schwendenwein Ferenc	tulajdos	mester	8 fő	1	4 szoba, 2 konyha, istálló, pince	

A kilenc mesterből mindössze egynek nem volt saját háza, de még *Korb Mátyás* mészároslegény is a sajátjában élt. Neki 1828-ban már szőlője is volt, legénnyel dolgozott, s egy tehén állt az istállójában, javakban való gyarapodása töretlen. *Schrancz Antal* jó nevű budai mészáros család sarja, apja is mester,⁴⁸ *Schranz József*.

A székesfehérvári származású *Engl Ferenc* háza állapota miatt nem esett bezárlás alá, néhány évvel később azonban az ingatlant (bizonyára új házzal) a jómódú *Krems-Hackstock* házaspár vette meg. 1828-ban *Engl Ferenc* polgár és neje elmúlt 60 éves, felnőtt lányukkal éltek saját, nagyméretű házukban, a szőlőt bérbe adták egy kereskedőnek, a családtagok továbbra is mészárosként dolgoztak.

Több mészárosmester, akinek gyermeke, testvére mészárosnak tanult, más szakmákban tevékenykedő kontárnak adta bérbe lakását. Így tett *Böhm Sámuel*,⁴⁹ kinek felesége vitte tovább a székot, majd lemondott arról a fia javára, vagy *Jobst József*. Ő 1795-ben vidékről települt Budára, s bár csak 1833-ban halt meg, már 1828-ban sem űzte az ipart. Nála a saját testvére tanulta a szakmát, fiai vándoroltak, de annak nincs nyoma, hogy Budán folytatták volna a mesterséget.⁵⁰ *Rupp György* bérlője is kontár, ő az Új utcai házat 1802-ben vette, székét *Rupp Antaltól* kapta, aki Újlakról települt a Vízivárosba. *Rupp Györgyöt* 1822-ben már nem mészárosként tartották számon („Gute Bürger”), fia is értelmiségi pályára lépett.

Nem minden fiú követte sikerrel apját a mesterségben. 1815. februárjában a fiatal *Schwendenwein Ferenc* remeklése különös körülmények között és hatalmas érdeklődés mellett zajlott. A vizsgára a budai tanács ünnepélyesen meghívta a pesti mestereket⁵¹. Vélhetőleg az apa kérte meg fia számára 1814. március 16-án a vízivárosi Városi-házban elhelyezett, Eng(e)l János-féle székjogot, de nem kapta meg. Csak azt engedélyezték, hogy a saját halászvárosi házában állítson székot. A fiú később a céhvel és a várossal szemben engedetlen, vagyontalan, sikertelen mester lett. Apja, *id. Schwendenwein Ferenc* egy ideig Pesten élt és az ottani céhnek is tagja volt. Budára visszaköltözve 1816-ban elhunyt. Halála után özvegye és négy, felnőtt gyermeke örökölt: özvegye *Seitler Katalin*, a gyermekei *Kratzer(né) Borbála*, *Ferenc*, *Eleonóra* (23 éves) s *Xavér Ferenc* (22 éves). A vagyonos mesternek ingatlanai között volt egy

⁴⁸ *Schrancz József*en kívül ismert még a Vízivárosban *György* is, aki 1797-ben özvegyi székjogot vásárolt.

⁴⁹ *Böhm Ferenc* 1829-ben lett mester (meghalt 1842-ben), *Sámuel* mesterré válásának ideje 1843.

⁵⁰ BFL IV 1002.y. II.c. 228. Végrendelete 1832-ben kelt, abban vejét (*Intresz György*) és lányát, *Annamáriát* nevezte meg örökösnek.

⁵¹ BEVILAQUA 1931. 481–482.

vízivárosi háza (580.), amit időközben árverésen eladtak, de a kisebb értékű is több, mint 6000 forintot kóstált. Ebben (552. sz., a Zöld Vadászhoz) lakott az özvegy. Készpénz nem maradt hátra, a 40 ezüstforinton az özvegy és a gyermekek igazságosan megosztottak.

A szoba és konyha berendezése alig 130 forintot ért, s részben a feleség használta, nem vették leltárba. Az özvegy saját tulajdonában lévő ón- és réztárgyakon kívül árverésen adtak el rézládákat, közülük 2 db 54 forintot ért. Az arany- és ezüstitárgyakat, a fehérneműt, ágyneműt (hagyományosan) az örökösök használták. A szoba berendezésének felvételekor feltüntették, hogy az asszony házasságkötésekor mit hozott magával. A régi bútorokat elárverezték. Volt 3 db pisztolytáska, régi kardok, képek, székek, asztal, kerevet, tükörös szekrényke, koffer, asztalkendő, régi bunda, dolmány.

A mesterséghez használatos eszközök közül árverésre került vágódeszka, zsirosbödön, kályhaláb, vízmérce, a majd 200 forint értékű borászati eszköz, a hordók nagy száma meglepő, mert szőlőbirtokot a leltár nem jelzett. Aktív és passzív: 4000-4500 forint körül. A szétosztandó összeg fele az özvegyet illette, a többin a gyerekek osztottak egyenlően, az elhalt fivér után járó részt megosztották. Az anya végrendeletében (1833) szintén a négy gyermeket és vejét nevezte meg örökösének⁵².

Az 1809-ben összeírt családok közül 1822-ben még jócskán találkozhatunk a régi, ismerős nevekkel (Engl, Böhm, Korb, Jobst, Schwendenwein), bár egyes családok szüneteltették a széktartást (pl. Cselko özvegye).

1828-ban özvegyi jogon gyakorolta a mesterséget Böhm Anna, Cselko Erzsébet (Cselko János +1828), Eivök Franciska (Eivök Mihály +1823), Korb Erzsébet (és Mátyás). Három név tűnt csak el 1822 óta: Hoye mézáróslegény tovább vándorolt, a Jobst és a Zechmeister család elköltözött, utóbbiak az Országútra.

A szakmai szakosodás indukálta változtatások közepette, 1827. február 3-án kelt az utolsó (4.) céhlevél⁵³: az inasoknak kötelezően előírták a 6 hét próbaidőt, melynek letelte után a felfogadott inas 3 évig tanult. A mester halála esetén akkor maradhatott az özvegnél, ha az legénnyel dolgozott. Sok mézárós mester özvegye vitte tovább az ipart, míg az egyik fiúgyermek atyja örökébe nem lépett. A mesterfiak fél taksát fizettek.⁵⁴ A legénynek 3 évig külföldön kellett vándorolni, s bár nem kényszerítették folyamatosra, hat hónapig egy helyben kellett dolgoznia. A létező protekcionizmus megakadá-

⁵² BFL IV. 1002.y. II.c. 471.

⁵³ BEVILAQUA 1931. 500–512.

⁵⁴ Az inasokat május 23-tól kötelezően beoltották himlő ellen.

lyozására kimondták, hogy az újonnan érkezettet az öreglegény helyezi el és nem kérhető hely. A mesterjelölt remektelét azonban elengedték, ha az illető igazoltan beteg (szembaj, mellbaj; nem tudja fizikailag ellátni feladatát, de legényeit irányíthatja). Széket átruházni csak családon belül (pl. házasság révén) lehetett, és akkor sem automatikusan. (Péntek István Komáromban 1848-ig 3 éven át tanulta a mesterséget, s Révkomáromban Pék Antal legényeként szabadult fel. 1850-ben elvette a Várban lakó mesterözvegyet, Pandur Erzsébetet, de még így is csak 1858-ban kapott tanácsi engedélyt.)⁵⁵

1828-ban a vízivárosi mészárosok anyagi helyzete rendkívül jó, többségük a saját házában élt, mezőgazdasági kötődésüket a szőlő, szántóföld, rét, a lovak, tehének, borjak tartása jelzi. A háztartások többsége népes, legények, cselédek, szolgák népesítették be. Az önálló, mészárosként bejegyzett háztartások közül számosat 60 év feletti ember vezetett. A mesterek, ha nem volt saját földjük, sokat költöttek legelőbérletre, mert a városi legelők silányak⁵⁶. Néhányan nem saját házukban árultak, hanem magánházaknál béreltek boltot. Úgy tűnik, a mészárosok, bár jó anyagi helyzetben éltek, zárt szervezetben, családi kapcsolataikat alaposan kihasználták, nem azért vásároltak ingatlant, mert volt miből, hanem azért, hogy legyen miből továbbvinni a mesterséget.⁵⁷

Hackstock József a tipikus céhes mester megtestesítője: házasember, polgár, háztartásában 9 felnőtt élt (szolga, 2 cseléd, 4 legény) s bár nem ő a ház tulajdonosa, de szőlője és 4 borja is volt. Vagyonosodása az évek múlásával fokozódott, ami adójának mértékében, ingatlanai számában is megnyilvánult. Ezen összeírás után nem sokkal már háztulajdonos, igaz, felesége öröksége révén. A Hackstock család rangidős tagja, *Antal* és felesége már idős, rajtuk kívül 4 felnőtt élt a háztartásban: szolga, cseléd, 2 legény.

Krems József, szintén tekintélyes budai mészáros dinasztia sarja, házasember és polgár, háztartásában 7 felnőtt élt (szolga, cseléd, 3 legény). Ő a saját házában lakott, volt földje, szőlője, rétje, 2 lova. Beházasodott a Hackstock családba, több házat vásárolt a Vízivárosban, többek között Engl mészárosoktól. Lánya pékhez ment feleségül.

A mesterjogot őrző nők – akik ebben a szakmában voltak a legtöbben -

⁵⁵ BFL IV 1106.b. 1787/1856

⁵⁶ A Helytartótanács leirata szerint még 1858-ban is (július 10.) gondot jelentett, hogy még a jómódú Krems Simon és Schaeffer mesterek is a Bécsi kapu előtt, a Várhegy oldalában legeltették a marhákat. BEVILAQUA 1931. 565.,719.

⁵⁷ 1833. december 9-én a budai mesterek sztrájkjal fenyegetőztek, így akarták a régi reverzalist visszakapni (ebben kötelezték magukat, hogy a várost ellátják hússal), de a hatóság kilátásba helyezte, hogy megvonják a lázongók mester-, szék- s polgárjogát.

féltőn őrizték a megszerzett székjogot, hogy átadhassák azt fiaiknak. Özv. *Eivök Franciska* szolgálot tartott, saját nagy házában élt, volt rétje, szőlője, mészárszékét bérbe adta. 1833. február 2-án Hackstock György tanácsi mesterjogot kért azzal az indokkal, hogy nemcsak régi mészáros család sarja, aki vándorlását befejezte, hanem özv. Eivök Franciskával a székjogban már megegyezett.⁵⁸ Eivökné később megmásíthatta elhatározását, amiben talán Hackstock váratlan halála is közrejátszott,⁵⁹ mert végül egyik, eredetileg nem is mészárosnak tanult fia számára mondott le a székjogról: Eivök Miklós ugyanis 1850-ben mesterfia jogán kérte a tanácstól, anyja reverzálisa alapján, néhai atyja székjogát. (A férfi eredetileg szíjgyártónak tanult, ám anyja kérésére felnőtt fejjel mészárosinasnak állt. Eivökné cserébe fia pályamódosításáért a többi testvért kizárta az örökségből, s mindenét Miklós fiára hagyta évi 150 Ft tartásdíj fejében. A kérdéses szék a Víziváros talán legforgalmasabb pontján, a Fő utcában állott.)

Özv. *Böhm Anna* is elmúlt már 60 éves, 2 felnőtt fiával és lányával élt együtt, nagy házat birtokolt, az ipart fiai vitték tovább. 1828. december 14-én özv. Böhm Sámuelné, Anna asszony lemondott székjogáról fia, a mészároslegény Ferenc javára; az analfabéta asszony egyetlen kívánsága az volt, hogy „ez az én Ferenc fiam még az én életemben a kézművesség szokása szerinti módon tegyen mesterremeket és a budai céh Mesterei közé fel és vétessék”⁶⁰ Ferenc 1829-ben remekelt, mester lett, őt Sámuel fia követte a mesterségben.

Özv. *Korb Jakabné Erzsébet* saját hatalmas házában élt, volt földje, szőlője, s az ipart bérbe adta. Fia, *Korb Mátyás* már megalapozta saját karrierjét: nős polgár, legényt tart, háza mellett óriási kertje volt és szőlője, s egy tehén állt az istállóban. Még két Korb nevű mészáros élt a városban: Ferdinánd és József, rokoni kötelék fűzte őket össze, s mind vagyonosak, önállóak voltak, az özvegy ezért adta idegennek bérbe a székét⁶¹.

Schwendenwein Ferenc polgárnak se vagyona, se legénye.⁶² Abban a házban élt, melynek tulajdonosa (és egyik lakója) özv. *Cselko Erzsébet* (1838-ban, 74 évesen halt meg.). A tekintélyes méretű ház mellett a mesterözvegynek földje és szőlője is volt. A házban lakott egy mészároslegény, a nős, vagyontalan

⁵⁸ BEVILAQUA 1931. 560–561.

⁵⁹ BEVILAQUA 1931. 588. 1837. március 19-én már özv. Hackstock Györgyné Mack Katalin akarta székjogát sógorára, a mészároslegény Hackstock Ignácra hagyni.

⁶⁰ BEVILAQUA 1931. 517.

⁶¹ BFL IV 1002.y. III. 165. Korb Ferdinánd 1856-ban írta meg végrendeletét, újlaki lakosként. Szülőit, lakásának berendezését bátyja, Korb Jakab gyermekeire hagyta.

⁶² 1827. június 9-én Schwendenwein Ferenc engedély nélkül helyezte át székét a Halászvároshoz a Vízivárosba (No. 35., Talabér-ház) BEVILAQUA 1931. 516.

Schaemer Máttyás, aki nyilván a mesterség további gyakorlásához nyújtott segítséget. 1834. január 16-án özv. Cselko Erzsébet lemondott székjogáról holtáig tartó eltartás fejében Zechmeister Antal legény javára⁶³, aki 1825 óta folyamodott a Várban széknyitási jogért.⁶⁴ 1841. március 10-én Zechmeister Antal újra kérte a várbeli Fischer Vencel megüresedett székjogát, mert a vízi-városi szék nem biztosította számára a megélhetését. Végül megkapta az engedélyt azzal a kikötéssel, hogy a berendezés a Fischer-árvákat illeti. A vízivárosi széket december 13-án a tanács utasítására Fischer Istvánnak kellett átadja.⁶⁵

A *Fischer család* által a városban megszerzett mészárszékek rendszerének megértése a rokoni kapcsolatok tisztázása nélkül jóformán lehetetlen. 1817. február 8-án a krisztinavárosi Fischer Károly benősült a tekintélyes Linha mészáros családba, s ezután a várbeli széket átadta az abban az évben mesterjogot szerző öccsének, Vencelnek⁶⁶. Fischer Károly 1820. február 25-én bérbbe vette Kaiser Ignáctól és nejétől, Juliannától az egykori Engl-féle széket, melyet korábban Schwendenweinék hiába kértek. A papírokat Birghoffer József céhmester és Cselko József alcéhmester írta alá, az árenda két évre 700 forint, a tulajdonosoknak naponta 1 font jó marhahús és évente 40 font jó faggyú járt.⁶⁷ Mivel 1828-ban Vencel már a Vízivárosban bukkant fel, lehet, hogy széket cseréltek. *Fischer Vencel* nős polgár (neje Zuber Terézia) 7 fő háztartást vezetett (szolga, cseléd, 3 legény), kertés ház, föld, szőlő birtokosa, valamint 2 lóé. A János utca 404. sz. házat 1826-ban vásárolták, majd 1840-ben megvették a 419. sz. ház egy részét Elbl János mészároséktól.

Nem volt ritka, hogy a mester az egyik városrészben élt, a másikban dolgozott: *Mayer Gáspár* nős polgár és felesége idősek (mester: 1820), 5 felnőttel éltek egy fedél alatt (szolga, cseléd, legények), saját házukban laktak, volt rétjük, tekintélyes szőlőjük, 2 lovuk. Országúti széke jogáról fia javára né-

⁶³ BEVILAQUA 1931. 559.

⁶⁴ Zechmeister akkor már nem volt fiatal (1793–1858), és nemcsak tekintélyes család sarja, neje Hackstock Erzsébet (1800–1885). 1858-ban kelt végrendelete alapján a feleségére hagyott egy Rókus-hegyi és egy kútvölgyi szőlőt, a zugligeti házat, egyik várbeli és országúti házat, lánya, Oeffner Terézia kapta – egy szőlő mellett – a másik várbeli házat és a vízivárosi (Nro. 289.) felét, a másik felét az unoka, Frumm Erzsébet kapta egy József-hegyi szőlővel, és a vízivárosi (Nro.17.), rossz állapotú házzal, melynek felújítási költségeit is a nagypapa állta. BFL IV 1002.y. IV.304

⁶⁵ BEVILAQUA 1931. 617., 619., 638. A várbeli, nemes Pistoryn házbeli székről Zechmeisterék 1846. március 23-án lemondtak Schaeffer Péter legény javára.

⁶⁶ BEVILAQUA 1931. 483.

⁶⁷ 1829. február 3-án Birghoffer József lemondott várbeli székjogáról a fia, Ignác javára (egykori Nikl-féle szék, ezt az analfabéta! mester megvásárolta) BEVILAQUA 1931. 486., 518.

hány év múlva a mester lemondott⁶⁸. A Birghoffer család Buda szerte szövevényes tulajdonlással szerezte meg a legjobb mészárszékeket: Lipót, József és Ignác a Vízivárosban, Újlakon és a Várban is székelt vitt! (*Birghoffer Lipót* nős polgár 3 legényt tartott és egy cselédet, saját házában élt.)

Bár általában a szakmát örökítő családok tagjai éltek jó anyagi helyzetben, a mészárosoknál az, aki mesterré lett, már eleve lehetőséget kapott a vagyonszerzésre: *Schaller Ferenc* nős polgár 2 legényt alkalmazott, saját házában lakott, volt rétje, szőlője és egy lova; *Sebő(ck) András* nős polgár 3 legényt tartott, nagy háza, rétje, szőlője volt, s egy tehene. Valószínűleg nem volt olyan fia, aki követhette volna a pályán, mert a szomszéd fiának javára mondott le székéről. Még *Lenner József* mészároslegény is a saját házában élt, szolgát tartott, volt szőlője és egy lova. Egyedül *Straub Anna*, egy mészároslegény felesége vagyontalan, de férje máshol dolgozott.

1830-ban Budán az alábbi céhmestereket tartották számon: Sebő(k) András, Techet Ferenc (Engl Ferenc székét bérelte), Hackstock Antal, Hackstock József, Birghoffer József, Birghoffer Ignác, Birghoffer Lipót, Talap József, Swirak Pál, Swirak Antal, Krebs Mátyás, Májér Gáspár, Krems József, Eywöck József, Schaler Ferenc, Fischer Vencel, Korb Ferdinánd, Böhm Ferenc⁶⁹.

1842-ben már 28 céhes mészárosmester élt Budán. Ez azért figyelemre méltó, mert zárt céhek ilyen arányban sohasem növekedtek, csak ha az ellátás érdekében erre a város és a céh megegyezésével került sor. A mesterek közül 11 fő vízivárosi: Birghoffer Lipót (571.), Hackstock Antal (274.), Hackstock József (268.), Hackstock Ignác (268.), Heinbach Mihály (541.), Korb József (345.), Krems István (400.), Krems János (312.), Schaer Ferenc (332.⁷⁰), Sebő(k) András (631.), Svendenvein Ferenc (31.).

A mészárszékek tulajdonjoga, bérlete gyakran változott: Hackstock Ignác 1839. május 15-én a nagypapjával, Hackstock Antallal cserélt mészárszéket. Mindkettő a Vízivárosban volt: az öregé a kaszárnya melletti Zechmeister-házban, az unokáé a Vám utcában, a Harmincadhivatal melletti Rintl-házban⁷¹ (Ignác 1842-ben megörökölte nagypapjától a Kórház utca 267. sz. alatti házat is).

A mészároslegény Techet Jakab⁷² 1844. április 11-én felpanaszolta, hogy Hackstock Antal mester halála után hiába kérte annak székét,⁷³ de a céh csak az iratait vette át és a kérésére még csak nem is válaszoltak. Fischer István

⁶⁸ 1832. február 2-én Mayer Gáspár önként lemondott fia, Mátyás részére országúti székéről.

⁶⁹ BEVILAQUA 1931. 529.

⁷⁰ Schaer Ferenc 1817-ben lett mester, de korábban nem szerepelt a Vízivárosban.

⁷¹ BEVILAQUA 1931. 610.

⁷² Mester: 1846, meghalt: 1857. január 24., özvegye vitte tovább a székelt.

⁷³ BEVILAQUA 1931. 629.

ellenben megkapta Zechmeister Antal vízivárosi székét, de - mivel még nem remekelt és ezért nem akarták mesterré avatni - arra hivatkoztak, hogy a székjogot az időközben elhunyt Fischer Venceltől örökölte.⁷⁴ Fischer István először maga üzte mesterségét, de székét hamarosan bérbe adta Techet Ferenc zsámbéki mesternek. Később aztán szerződéssel „*Techet Jakab húsvágó legénynek minden rajta lévő jogával együtt általengedte*”.

A budai mészárosok a pestiek *anyagi helyzetét* meg nem közelítették, a remeklésért is kevesebbet kellett fizetniük. A legények éves keresete 1846-ban 80-160 pengő forint volt, ugyanakkor egy kamra nagyságú szoba bérleti díja elérhette a havi 5 pengő forintot, vagyis a fizetés akár 75%-a elmehetett a szállásra⁷⁵.

A mesterek adóátlaga 1851-ben a középmezőnybe sorolta a szakmát, de megnehezítette a mészárosok életét a szabadvágás körüli huzavona⁷⁶, melynek radikálisan vetettek véget: 1852-ben a Budán működő 9 szabadvágó közül 2 cseh, 1 rác, 3 német iparost a céh tagságába kényszerítettek, két magyart s egy tótot pedig megfosztottak székétől. A ferencvárosi származású Schüssel József kocsmáros hat gyermekére gondolva feladta a szabadvágást és a céh tagja lett. Annak ellenére, hogy 1852-től már csak egy fiókja lehetett egy mesternek, 1854. július 20-án a Helytartótanács betiltotta a fiókmészárszékeket 49 pesti és budai mester kérésére. Ez megint csak megingatta egyesek anyagi helyzetét.⁷⁷

1857-ben a mészárosok között akadtak a legvagyonosabb mesterek annak ellenére, hogy a szabad vágás bevezetése utáni években érezhető a szegényedés, a céhes keretek felbomlásával együtt járó bizonytalanság. Saját háztulajdona 8 főnek volt, holott a 18 mészárosból csak 3 legény. Házon kívül 6 fő egyéb ingatlant (szőlőt, legelőt) birtokolt.

Összesen 33 férfi élt e háztartásokban. A háztartásfők általában harmincas, negyvenes éveikben jártak, 60 év feletti egy fő (63 éves). Fialatok a feleségek, a lányok később kerültek el otthonról, akadtak még cselédek, ezért a 47 nőből 20 év alatti 28 fő, s nincs 60 év feletti. A domináns férfifölény nagyon rövid idő alatt megszűnt az alkalmazottak eltűnésével. A feleségek többségükben szülőképes korúak, csak ketten idősebbek a férjüknél (legfeljebb 5 évvel), a többség 4-18 évvel fiatalabb. A legnagyobb korkülönbség magyarázata: második házasság a Hackstock családban.

A gyermekek nemi aránya nem kiegyenlített (15 fiú, 25 lány), a fiúkat

⁷⁴ BFL IV 1002.j. 3137/1845:

⁷⁵ BÉLAY 1961. 387–390.

⁷⁶ BEVILAQUA 1931. II. 666–728.

⁷⁷ BEVILAQUA 1931. 705.

szakmát tanulni küldték. 4-8 gyermekes család is akadt, de a legtöbb helyen (6) csak két gyermeket neveltek otthon.

Az alkalmazottak száma az összes mészáros háztartást tekintve 3 fő: egy kocsis, két cseléd lány (az egyik jómódú családnál, a másik kisgyermek mellett). A háztartások kisebbek, miután az ipari alkalmazottak már nem laktak a mesternél, bár még mindig sok az otthonélő gyermek és albérlők, rokonok is előfordultak. A 2-6 fős háztartások mellett azért még 8-10 fős is akadt. Szerkezetükben ezek a háztartások változatosak: legtöbb a gyermeket nevelő házaspár, akik egy-két esetben alkalmazottat, albérlőt tartottak, vagy rokonnal éltek együtt. Mindössze 3 házaspár gyermektelen, egy-egy özvegy nő vagy férfi nevelte gyermekét egyedül, volt egy egyedül élő férfi, egy férfi gyermekkel és albérlővel, valamint egy alkalmazottat tartó gyermektelen házaspár idegennel. (A Brüner testvérpár albérlő ugyanúgy lehetett, mint távoli rokon. Schwandtner Antal törvénytelen gyermekeit nevelte, így a vele nagyjából azonos korú gyümölcsáros hajadon talán az élettársa. Heinlein Lőrincnél egy házaspár lakott: Kottaszek Ferenc 39 éves iparos és 18 éves felesége.)

A mesterség után Hackstock Ignác, Hackstock József, Heinbach Mihály, Kreams István 7 Ft 22 krajcárt, Blaha Gáspár 3 Ft-ot adózott. Hackstock Józsefnek mérhetetlen mennyiségű szőlője volt: a Sas-, József-, Rókus- és Sváb-hegyen, valamint rétjei. Kreams István (mester: 1840, polgár: 1844) Gellért-hegyi szántók tulajdonosa, Heinbach Mihálynak szőlője, rétje, szántója volt, Blaha Gáspár szintén szőlőtulajdonos, házát 1843-ban vette.

Heinbach Mihály 1841-ben, Vitek Vencel 1850-ben tette le a mestervizsgát, a többieknek (Gener, Vagner, Schüssel, Blaha, Heinlein⁷⁸, Jerabeck⁷⁹) azonban semmi nyoma a céhes iratokban. Schüsselék a Ferencvárosból telepedtek át a jobb megélhetés reményében, de vagyontalanságukat elnézve ez nem biztos, hogy jó döntés volt.⁸⁰

1859-ben Pesten 71 mészárosmesterre 2 kontár, 10 szabadalmas jutott, Budán 31 mesterre 5 kontár. A vízivárosi mészárosmesterek száma 11 fő (valószínűleg céhen belüli mesterek), a lakhely és a munkahely akár városrésznyi távolságra eshetett egymástól: Doleschal Ferenc (Fő u. 44.), Eivök Miklós (Fő u. 23.)⁸¹, Faber Pál (Ötpacsirta u. 594., széke 544.), Hackstock An-

⁷⁸ Ő csak húsfüstölő volt, mégis mészárosként szerepelt az összeírásban.

⁷⁹ 1858. július 15-én Jerabek Károly szabadvágó legény vándoridejét elengedték, a tanács felszólította a céhet a remek feladására.

⁸⁰ 1853. augusztus 23-án Schüssel Tamás székét bezáratták, mert azt a cégbe kebelezése előtt bérbe adta. BEVILQUA 1931. 703.

⁸¹ 1850. márciusában özv. Eivök Józsefné lemondott székjogáról Miklós fia javára (Fő utca,

tal (Medve u. 489.), Hackstock József (Kacsa u. 299.), Heinbach Mihály (Ötpacsirta u. 515., széke Fő u. 19.), Krems István (János u. 379.), Molenda András (Ötpacsirta u. 529., Hattyú u. 597.)⁸², Pfeiffer János (széke Fő u. 29.), Techet Magdolna (Horvát u. 308.), Wittek Vencel alelöljáró (Hattyú u. 286., széke Újlakon)⁸³. A két vízivárosi kontár: Manger? (Fő u. 12.) és Schiszler József (Gyorskocsi u. 505.).

A címjegyzék szerint már egy mészáros sem lakott, vagy dolgozott a Felső-Vízivárosban vagy a glacis negyedben (azaz a várfal alatti védelmi övezetben), kizárólag a városrész középső és északi részén telepedtek le. A legtöbb ház vásárlással került az új tulajdonoshoz: a legifjabb Hackstock Antal 1853-ban két házat, Blaha Gáspár szőlőt is vett. 1840-ben vette házat Heinbach Mihály⁸⁴ (515. sz.), kinek szőlői, szántója, rétje mezőgazdasági kötődést mutatnak.

Az ingatlanok gyakran a családtagok között cseréltek gazdát. Hackstock Ignác⁸⁵ 1842-ben örökölte 256. sz. alatti telkét s egy rétet, Hackstock Józsefnek 10 szőlője, 2 rétje volt, de a Kacsa utca 299. sz. ház a feleség, Giersdorfer Anna öröksége⁸⁶, a család a mesterség folytatásához kölcsönt vett fel Mandl pesti zsidótól. Máskor a szakmán belül adták-vették az ingatlant: pl. a 379. sz. házat 1839-ben Engl Erzsébettől Krems József és neje, Hackstock Jozefa. Ők több házingatlant szereztek a Vízivárosban: 1810-ben és 1834-ben vettek házat a Kacsa utcában. Egyik lakójuk a szintén mészáros Krems István.

1860. február 3-án életbe lépett az 1859. december 20-i császári pátens alapján a Gewerbegesetz⁸⁷. Akarnak-e a céhek fennmaradni vagy csoportos társulást hoznak létre? A mészárosoknál utóbbi lehetőség nem merülhetett fel. 1861. június 21-én megszűnt a húsárszabás, 1863-tól a munka- és bérkönyvekben a legény megnevezés helyébe a segéd lépett. A mészárosok céhe 1861-ben gyakorlatilag megszűnt.

Tanulásgként megállapíthatjuk, hogy a mészárosok zárt céhében családon belül, generációkon keresztül öröklődött a szakma. A székjog miatt a lakás és

Prósz-ház), aki korábban szíjjártólegény volt, s már befejezte vándorlását, ám anyja kérésére mészárosinasnak állt, s 1859-ben már mester! BEVILAQUA 1931. 667.

⁸² 1846. október 15-én Sebők András lemondott székjogáról Molenda András legény javára, aki a szomszéd háztulajdonos fia volt. BEVILAQUA 1931. 639.

⁸³ 1857. december 25-én Wittek Vencelnek Újlakon volt székjoga, ezt akarta Óbudára helyeztetni. 1861. december 13-án engedélyezték, hogy az időközben bezárt székét újra megnyissa (1848–1858 között két mészárszéket tartott). BEVILAQUA 1931. 717., 738.

⁸⁴ Céhmester 1855-től.

⁸⁵ 1851–1855 között céhmester.

⁸⁶ BFL IV.1002.y. III.74.

⁸⁷ BEVILAQUA 1931. 727.

a munkahely itt vált szét a leghamarabb és a leginkább mérhetően: a családtagok egymás között cserélték, örökítették a jobb székeket. A körbe bekerülni még helybélieknek is nehéz volt. A szabad vágás bevezetése után a mészárosok személye kicserélődött, inkább felhalmozott ingatlanaikból éltek, és nem vették fel a versenyt a konkurenciával. Az újabb mészárosok viszont ritkán tudtak vagyonos, megbecsült polgárai lenni a Vízivárosnak.

PÉKEK

A XIX. század elején még megkülönböztették a péksüteményt készítő fehérpékeket és a kalácsot, fekete kenyeret sütő feketepékeket. Ez a különbség a XIX. század közepére eltűnt. A fekete sütők céhe 1767-ben alakult, és nem tartoztak a valódi céhes iparok közé, a fehérpékek céhe korábbi, 1716-ban és 1765-ben már működésük megújításáról esett szó.

1841-ben 29, 1871-ben már csak 13 pékmester volt, miközben egyre többen adóztak pékmesterség után (1802-ben 27, 1872-ben 46 fő), és ebben a szakmában sokáig meg sem engedték kontárok, tanácsi engedéllyel rendelkezők számára a munkát. A pékek zárt céhüknek köszönhetően a mesterjogot szinte családi vagyontárgyként őrizték. A Schlugerek (József, 1778, János, 1800, József, 1809), a Schreiberek (János, 1797, Ignác, 1819), a Danczerek (József, 1818, Antal, 1840), a Schwenkek (Antal és Ferdinánd) átörökítették a pékmesterséget apáról fiúra.

1686 és 1848 között kimagasló számban kaptak a pékek *polgárjogot* (159 fő), a legtöbben 1790–1810 között⁸⁸. 39 fő Budáról származott, 18 fő Ausztriából, 85 fő származási helye ismeretlen. A többség római katolikus házasmember, a polgárjogért fizetett összeg 20 esetben 6 forint, 5 esetben 50 forint. A polgárjogért folyamodáskor előnyben részesültek azok, akik mesterözvegyet vezettek oltár elé. („*Ha idegen legény helybéli mester hátrahagyott özvegyét vagy leányát veszi el feleségül, akkor fél céhtartozástól legyen mentes.*”⁸⁹)

A szakmán belüli párválasztást Pesten az 1780-as évektől már kevésbé lehetett érzékelni, Budán azonban a pékeknél tendenciaként jelentkezett. Pl. Stelzl József (1817) feleségül vette Zeitlinger Erzsébetet, akinek apja, Lipót (1780) neves pékmester volt. A megözvegyült asszony másodsor Merkenberger Lipótnak nyújtotta kezét (1833). Ha a mesterséget a család nem folytatta, a kemencével felszerelt házat bérlőnek adták át vagy eladták.

⁸⁸ Mindössze 4 időpont ismeretlen.

⁸⁹ ZSEMLEY 1940. 86.

A polgárkönyvi meghatározásban előfordul a fehérpék (28), a feketepék (14), a kalácssütő (2), a sütőmester (7) kifejezés, egy fő császári pékmester, egyikük meg egyszerre fekete- és fehérpék. A XVII. században, amikor még nem volt céhük, két fő kapott polgárjogot, a XVIII. század első évtizedében mindössze egyetlen fő. Jelentős azon családok száma, ahol apáról fiúra szállt legalább egy generáción át a szakma - másfél száz év alatt kb. 20 egyenes ági szakmai átörökítés tapasztalható.

5. sz. táblázat
A polgárjogot szerzett pékek időbeli megoszlása

Időszak	Fő
1710–1719	11
1720–1729	9
1730–1739	6
1740–1749	12
1750–1759	6
1760–1769	8
1770–1779	12
1780–1789	11
1790–1799	17
1800–1809	18
1810–1819	7
1820–1829	12
1830–1839	9
1840–1848	12

Nőtlen férfi kizárólag akkor kapta meg a polgárjogot, ha budai illetőségű volt.⁹⁰ A külföldieknek cseheknek/morváknak, osztrákoknak, németeknek (köztük az evangélikus bajoroknak, a református elzásziaknak) előbb meg kellett házasodniuk.

Budán több pék is bejutott a választópolgárok közé. Tehették, hiszen vagyonosak voltak, alkalmazottakat tartottak, a szakmát fiaikra (néha többre is) átörökítették. A lányok házasságkötésekor előnyben részesítették a pék vőlegényt, volt hát kire bízni a munkát, míg ők a város ügyeivel foglalatoskodtak.

1809-ben 24 férfi élt 6 háztartásban. A legtöbben huszonévesek (sok a vándorlegény), a legidősebb férfi 70 éves. A 17 nő rokon, esetleg cseléd. A háztartások

⁹⁰ Itt tapasztalható némi eltérés Bécstől, ahol 1742-ben a 102 pék közül csak 26% helyi születésű.

között kis lélekszámú nemigen akadt, általában 4-10 fősek. A szakma képviselői jómódúak, a foglalkozás sok segítő igényelt. Budán nem tapasztalni más foglalkozáscsoportban ennyi kiterjesztett családot: házaspár rokonokkal, gyermeket nevelő vagy gyermektelen házaspár alkalmazottal, gyermeket nevelő házaspár alkalmazottal és rokonnal. A gyermekek száma kevés (10 fő), ebből is egy már pékmester. Távollevőként tüntettek fel egy 17 éves péklegényt, a később a Vízvárosban letelepedő Schluger Ignácot. Az alkalmazottak többsége férfi volt: 8 legény, 1 inas, 1 (talán lisztet fuvarozó) kocsis szerepelt az összeírásban. („*Fiatal mesternek ne legyen joga egy évig és egy napig mást fogadni.*”⁹¹). A 4 nő alkalmazottak mindegyike cseléd. A férfiak egy része külföldi (cseh, német, morva, osztrák, sziléziai), a többiek helybéliek (Buda, Pest).

6. sz. táblázat

A pékek háztartásának főbb adatai 1809-ben

Név	Státusz	Mester vagy legény	Háztartás létszáma	Hány háztartás van?	Ház mérete	Megjegyzés
Brandtweiner György	tulajdonos	mester: 1798	9 fő	1	3 szoba, 2 konyha, pince	
Mödlhammer Simon	tulajdonos	mester: 1795	9 fő	1	szoba, konyha, pince	polgár: 1795
Schiffer András	lakó	legény	4 fő	4	4 szoba, 3 konyha	
Schluger József	lakó	mester: 1778	10 fő	1	5 szoba, 3 konyha, istálló, fészter, pincék	meghalt: 1812, 64 évesen, vízkórban
Schneeberger Jakab	tulajdonos	mester: 1809	5 fő	3	8 szoba, 4 konyha	
Venusz Antal	tulajdonos	mester: 1771	4 fő	1	2 szoba, konyha, kamra, pince	polgár: 1771 választópolgár: 1806

A XIX. század első éveiben keletkezett beszállásolási házösszeírás alapján négyen háztulajdonosok. A tekintélyes *Venusz Antal*nak nem ez volt az

⁹¹ ZSEMLEY 1940. 86.

egyetlen háztulajdona. 1814-ben kelt végrendeletéből egy gondos, vagyonos mester alakja rajzolódik ki: még temetésének részleteit is tisztázta, átlagos méretű halottaskocsival. Kétszer nősült, első felesége, Margit végrendelete 1794-ben készült. Második neje Erzsébet, akivel házassági szerződést kötött, mert az asszony vagyonos volt (pl. kútvölgyi szőlő). Hűséges szolgálójuk, Anna is részesült az örökségből. Venusz Antal gyermekei közül Köstler Rózsa már meghalt, neki gyermekei örököltek: Devics Terézia, Köstler Jakab, Zuber Katalin, Köstler György. A pékmesterséget Zuberné fia folytatta.⁹²

Óbudai származású volt *Mödlhammer Simon*, Vas megyéből érkezett *Brandtweiner György*, Budáról származott *Schluger József*. Neki Ignác vándorolt, másik fia, József otthon élt mint pékmester.⁹³ A vagyonos pék több alkalmazottat foglalkoztatott, nála a lakó státus nem lehetett anyagi kérdés. Annál inkább, mert tudjuk, hogy 1839-ben József nevű fia a Bécsi kapu utca 597. sz. házat eladta Sebő(ck) András mészárosnak 15.200 forintért, a kertért még 250 forintot kért. Az utcában álló 602. sz. ház pedig 1850-ig a Schluger család birtokában maradt.

Schluger József pékmester hagyatéki leltára fél évvel halála után készült el. Négy édesgyermek és mostohalánya örökölt. Schlugert három fia követte a pékmesterségben, az apa halála után a legifjabbat, a 23 éves Ignácot is nagykorúsították. Bár 1809-ben Schluger József vagyontalannak tűnt, valójában két vízivárosi ház (egyiket elárverezték), két szőlő, szántók, rétek maradtak utána, sok ezüst-, ón- és réztárgy, lószerszám, mezőgazdasági eszközök, hordók százai. A berendezési tárgyak összértéke a száz forintot sem érte el, a ruhát, fehéreneműt is szétosztották, nem maradt készpénz, az étkezés anyai örökség. A borkészlet, a prések értéke majd 2000 forint, voltak a gazdálkodást segítő kocsik, lovak. Az aktíva és a passzíva majdnem egyforma. A több, mint 20 000 forintos hagyaték fele az özvegyet illetve, a gyerekek egyformán részesedtek, kivéve a mostohalányt. Halálakor adószai, üzletfelei, pénzvárosmányosai között találni mestertársát, az idős Venusz Antal pékmestert, a Szent Anna-plébániát, a krisztinavárosi plébániát, a tűzoltó pénztárt, a szegényházat. János nevű fia már 1800-ban megszerezte a mesterjogot, s 1828-ban nemességet kapott. (Kézműveseknél ritkábban tapasztalható a nemesítés, mint a kereskedőknél, akik így akartak feljebb emelkedni a társadalmi ranglétrán.)

⁹² BFL IV. 1002.y. II.a.708.

⁹³ Polgár: 1809, választópolgár: 1819.

1822-ben a régiek közül csak Venusz Antal⁹⁴ és a mesterré sohasem váló Schiffer András péklegény nem szerepelt a jegyzékben, a többiek személyükben vagy utódaikban igen és nem is költöztek el. Újabb jeles pékmesterek nyerték el a polgárjogot: Göb Ferenc fehérpék (1776), Zeitlinger Ferenc (1780, mester is), Burghardt János (1782, mester tanácsi engedéllyel), Thoma György (1792, Nezsiderből), Hauszmann Konrád (1796, bajor), Ormitzhammer Ferenc (1800, mester is, bajor), Schreiber János (1802, Buda), Schluger János (1802), Polak József (1803, előző évben tette le a mestervizsgát, Hannoverből jött), Brey János (1809, csak 1811-ben remekelt), Günther Henrik (1813, elzászi református), Stelz József (1817, stájer), Danczer József (1818, Buda).

1828-ra a korábban számba vett pékek közül 15 személy, illetve család maradt a városrészben ugyanazt a szakmát gyakorolva. Mödlhammer Simonnak özvegye vitte tovább az ipart, Brandtweiner György sorsa egy hagyatéki leltárból és a telekkönyvekből rajzolható meg: háza (642. sz.) 1833-ban adásvétel útján került Lugmayer József pékmester tulajdonába⁹⁵, de a vagyonos péközvegy, az 1832-ben elhunyt Risz Józsefné Trautmann Anna is a Brandtweiner-hagyatékból vett házat 1830-ban.⁹⁶

A legtekintélyesebb buda-vízivárosi pékmester nemes *Schluger János* kiváltságos helyzetét alkalmazottaival is jelezni akarta. Feleségével egy szolgát, egy cselédet, 3 legényt alkalmaztak. Nagy házuk és kertjük mellett 2 lovat tartottak, földet vásároltak.

Az 1828. évi összeírásban szereplő fehérpékek közül 60 év feletti *Thoma György* nős polgár, háztulajdonos és szőlőbirtokos, az ipart felhagyta (mester: 1792). A 19. sz. házat 1831-ben eladta egy molnárnak. A vele egy házban élő *Schreiber Ignác* (mester: 1819, polgár: 1828) vagyontalan volt.

Schreiber János nős mester, polgár, cselédet tartott, nagy háza és több szőlője volt, még sincs nála összeírva legény, bár nem tudni, kit takart a negye-

⁹⁴ 1857-ben a 313. sz. ház tulajdonosa Hauszmanné Venusz Jozefa.

⁹⁵ Mester: 1832, polgár: 1836.

⁹⁶ Riszné hagyatéki leltárában tekintélyes ezüstkészletet hagyott hátra, ón- s réztárgyai használati eszközök. Az első szoba legértékesebb tárgya a politúrozott ágypár és a gardrób, s volt több képe is. A második szobában politúrozott szekrények álltak, értékes tükör, hőmérő, s 20 forint értékben könyvek. Bundák lógtak a szekrényben, s borászati eszközök is részletesen szerepeltek. Az egyetlen örököse kiskorú lánya volt. Az asszony egy vízivárosi házat, szőlőt hagyott hátra. A ház berendezése a konyhával alig 300 forintot, a borászati eszközök 75 forintot értek. Készpénz nem maradt, ellenben több mint 300 forint értékű arany- és ezüsttárgy, a textíliák értéke megközelítette, a műhely felszerelése meghaladta a 200 forintot. Az aktíva alig több 200 forintnál, a passzíva viszont szinte teljesen felemésztette a hagyatékot, s mivel szerződések is kötelezték az elhunytat, csak adósság maradt a gyermekre, majd 3000 forint.

dik felnőtt személy a háztartásában. Halálakor, 1845-ben Schreiber 3 élő gyermek (Terézia, Alojzia, Ignác) atyja. A hagyatéki leltárban a berendezési tárgyakat gyakran csekély értékűként tüntették fel, és nem részletezték, pedig egyébként még a zsalugátért is összeírták. Az ezüstöt már az örökösök használták. A leltárban oldalakon keresztül sorjáznak a berendezési tárgyak (fogas, gyertyatartó stb.), a harmadik szobát viszont már fel sem vették, mert az ottani bútorokat Alojzia használta. Ingatlanai: ház és 4 szőlő, utóbbiakra utal, hogy igen sok bort elárvereztek a hordókkal, borászati eszközökkel együtt. A tartozás rovatba került az *Ofner Zeitung*ban megjelent árverési hirdetésért fizetendő összeg. A berendezés közel 400 forint, a borkészlet, az üres hordók, prések értéke több, mint 1500 forint. Az aktíva majd 2000 forint, a passzív meghaladta a 4000 forintot az előzetes kötelezettségekkel együtt. A gyermekek mindegyike 3000 forintot meghaladó összeget kapott. Mivel ebben az esetben a hagyatéki leltár felvételére hosszú idő elteltével került sor, megkülönböztették a már kifizetett és a még függőben lévő adósságokat, így a banki adósságot.

Egyesek saját fiaikat alkalmazták, mint legényeket. *Hauszmann Konrád* élemedett korú, nős polgár (mester: 1795): nagy kertés házát bírt, két felnőtt fia nála volt péklegény (József 1842-ben lett mester), időszakosan még egy legényt alkalmazott, s cselédje is volt. *Schneeberger Jakab* nős polgár háztulajdonos, szőlőbirtokos, felnőtt fia egyben a legénye, műhelyében néha kisegítőt alkalmazott. Élete vége felé, 1846-ban házát és műhelyét eladta a még pályakezdő, jövedelmét pálinkaméréssel kiegészítő, szakmája után tisztességgel - 5 Ft 45 krajcár - adózó *Danczer Antal*nak. Az ő apja, *Danczer József* pékmester is szerepelt ebben az összeírásban: jómódúnak számító nős polgár, háztulajdonos, szőlője, két legénye, cselédje, szolgája, lova is volt (valószínűleg kereskedett, vagy maga szerezte be a liztet). Az 1818-ban polgárjogot szerző férfi 1842-re előljáró lett. *Özv. Mödlhammer Katalin* felnőtt fiával, két lányával, szolgálójával élt a saját házában. Fia, István (mester: 1842) vitte tovább az ipart, időszakosan felvettek egy legényt.

A családon belüli szakmaörökítésre egyéb lehetőség is adódhatott, nemcsak a gyermekek, de az unokák vagy a vejek személyében is. A vagyonos *Pollak József* nős polgár háztulajdonos, egy legényt és egy cselédet alkalmazott, hatalmas szőlőterületet birtokolt, felnőtt leánya még otthon élt. A hannoveri származású férfi 1842-ben már nem élt, özvegye vitte tovább az ipart. 1847-ben az asszony is meghalt, s az unokák, a Fischer fiúk örökölték a házat és folytatták a mesterséget.

A Stájerországból érkezett *Stelzl József* nős polgár háza és kertje tekintélyes méretű, szőlője is volt, a cselédlány és 3 legény alkalmazása a jelentő-

sebb mesterek közé emelte, holott 1817-ben mindössze tanácsi engedélyt szerzett mestersége gyakorlásához. Csakhogy beházasodott Zeitlinger Lipót pékmester családjába (özvegye másodszor is pékkel köt házasságot). Amikor Zeitlinger Erzsébet 1836-ban elkészítette végrendeletét, örökösként megnevezte második férjét, Merkenberger Lipótot, valamint első házasságából származó gyermekeit, Stelzl Erzsébetet, Károlyt és Máriát, mostohalányát, Stelzl Annát (tehát első férje özvegyember volt), bátyját, Józsefet és két házas nővérét, Katalint és Teréziát.⁹⁷

Günther Henrik nős polgár egy legényt tartott, kertes háza szerény méretű, de szőlőt, rétet is vásárolt magának, 1842-ben azonban már Günther Pál a vízivárosi céhmester. Az osztrák származású Schmer János⁹⁸ cselédet és egy legényt alkalmazott. Schinoka János nős polgárnak (mester: 1803) szintén csak egy legénye volt. A cseh származású, nős Zorn Ferenc⁹⁹ tartott ugyan legényt, de egyébként vagyontalan. A női háztartásfők közül Miheltz Terézia péklegény férje távol dolgozott.

A feketepékek között csak egyetlen női háztartásfő akadt: özv. Schreibecker Erzsébet, aki elmúlt 60 éves, cselédet tartott, háza és szőlője is volt, de legényt vagy felnőtt fiút nem írtak háztartásában össze, ezért az ipart vagy szüneteltette, vagy bérbe adta.

Vorsatz Ferenc feketepék nős volt, cselédet tartott, Scherer Marián nős polgárnak szőlejét jegyezték be. Ami kiemelte ezt a foglalkozást a többi közül, az a volt katonák státushoz juttatása és a felnőtt gyermekeknek a szülői házban maradása: Endrekovics Ignácnak felnőtt lánya s katona fia otthon lakott, a szintén felnőtt fiával élő Martinecz Pál nős polgár nádori szolgálatban állt, háztulajdona kiváltságolt helyzetének köszönhető, Hauer József nős feketepéknek szintén otthon lakott felnőtt fia, az apa házat és szőlőt is tudott venni. Eberling Ferenc nős polgár két felnőtt lánya otthon lakott, a szülők házat, földet, szőlőt vettek. Reiter János nős ember, otthon élt felnőtt leánya, a család szolgát és cselédet is tartott, de ők nem kizárólag a pékségből éltek, hanem liszttel is kereskedtek.¹⁰⁰

⁹⁷ BFL IV.1002.y. II.c. 387 Zeitlinger József végrendelete 1857-ben készült: neje, Lentz Anna már meghalt, ezért pénzét a gyermekeire hagyta. József, Anna (Riglerné), Karolina, Lujza örökölték. A József nevű fia 1861-ben végrendelkezett: felesége (Draganits Ilona) és lánya, Ilona mellett megemlíttette testvéreit (Rigler Anna, Jakobovics Karolina, és a még hajadon Lujza), nagybátyját (Lentz Ágoston).

⁹⁸ Polgár: 1822, mester: 1824.

⁹⁹ Mester: 1819, polgár: 1823.

¹⁰⁰ Dabniczer József sütőmester, akinek műhelyét 1841 novemberében bezárták egy per miatt, „oly találmánnyal lépett fel az iparműkiállítás //egy élesztőfeleséggel//, melly ha közönséges keletbe megy át, nemcsak igen fontos találmánynak, hanem az egész népességre nézve valóságos jótéte-

1842-ben Budán 25 céhbeli *fehérték mester* dolgozott, közülük 9 élt a Vízivárosban: Danczer József elöljáró (725.), Gerlich József (92.), Günther Pál (471.), Hauszmann József (335.)¹⁰¹, Lugmayer József (660.), Mendelhamer (Mödlhammer) István (527.), Merkenberger Lipót (223.)¹⁰², özv. Pollák Józsefné (156.), Schreiber János (306.)

A pékek szakmájának gyakorlásához helyre volt szükség (kemence, dagasztókád), ezért lakóhelyüket ritkán változtatták. Jellemző az ingatlanulajdonlás, hiszen az igénybe vett eszközök nagyok és beépültek a házba. Az 1856. évi ingatlanösszeírás alátámasztotta, hogy a hagyatéki árveréseken is a családtagok licitáltak és szerezték meg az elhalt családfelelő vagy egyéb rokon házáat.

A 635. sz. házat a Brey családtól egy lisztkereskedő vette meg, míg Brey Katalin férjhez ment Schwenk Antalhoz, és 1852-ben megvették hagyatéki árverésen a korábban is a család tulajdonában lévő 657. sz. alatti házat. Az 566. sz. házat Lugmayer József Zsámbékról származó pékmester az apja, Mátyás hagyatéki árverésén vette 1852-ben. A 152. sz. házat 1847-ben a Pollak nagymamától örökölték a Fischer testvérek (pék familia mindkettő). A 15. sz. ház a Günther családé volt 1850-ig.¹⁰³ Az 1856. évi ingatlanjegyzékben a Kacska utcai 290. sz. ház 1834-ig a mészáros Krems József tulajdona volt, akinek a felesége a mészáros családból származó Hackstock Jozefa, leánya viszont Merkenberger pék özvegye.

A szakmán belül is cseréltek gazdát ingatlanok: Hubacsek János és neje, Hecker Mária 1850-ben vásárolta a Horvát utcában a 302. sz. házat és a Kacska utca 314.sz. alatti házat Distingner Józseftől. Az ingatlanjegyzékben lisztkereskedőként feltüntetett Schobesberger Ferenc 1844-ben vette házáat a Fazekas utcában Donneréktől. Egy idő után a pékek feladták, átörökölték az ipart, ingatlanuk bevételéből éltek, melyek egy részét korábban egymástól vásárolták.

1857-re a régi nevek eltűntek, a nagyarányú változás az 1840-es években játszódott le. A fiúk taníttatása, a lányok házassága révén való szakmaörökítés és az ingatlanvásárlással egy másik társadalmi, foglalkozási, jövedelmi csoportba való kerülés vált általánossá. 1857-ből 17 pékmester (10 fehérpék, 7 feketepék) adatai ismertek. Háztulajdona csak két feketepéknek volt:

ménynek tekinthető". Idézi: NYÁRÁDY 1962. 144.

¹⁰¹ A Horvát utca 325.sz.ház Hauszmann József péké. Neje Venusz Jozefa, a házat 1838-ban vették Hauszmann Konrádtól. A Királyhegy utcában (328.sz.) volt a másik házuk, amit ugyanakkor vettek.

¹⁰² 1834-ben kapott polgárjogot.

¹⁰³ Kivételek persze akadtak: a 20. sz. házat a Schreiber családtól a börgyáros Fischer Ignác vásárolta meg, a 303. sz. házat pedig egy kövező vette meg 1845-ben. Korábban mindkét házban a Schreiber család lakott, valószínűleg ezekben a házakban is épültek kemencék.

Hubacsek József péklegénynek (szintén pék szülei több házat vásároltak) és a törvényesen elvált, 6 forintot adózó (ebből két forintot lisztkereskedés után) *Schobesberger Ferenc*nek. Háztulajdonos 4 fehérpék mester: a mészáros családból származó özv. *Merkenbergerné*, a pálinkamérő *Danczer Antal*, az apja után öröklő *Lugmayer József* és a Brey pékcsaládba házasodó *Schwenk Antal*.¹⁰⁴ Vagyonuk, családi kapcsolataik ellenére e mesterek némelyikének fia, pl. az 1832-ben született *Schwenk Ferdinánd*¹⁰⁵ és *Hubacsek József* csak tanácsi engedéllyel bírt és nem lett céhtag.

A háztartások nem népesek, 2–6 fősek. Ebből már sejthető, hogy se alkalmazottak, se gyermekek, se albérlők nem voltak nagyobb számban. *Beck Jakab* legénynél egy időss asszony, özvegy *Pollakné* lakott, *Schobesbergernél* egy középkorú napszámos férfi (a pékmester elvált ember volt kis gyermekekkel, és jómódú, de nem tartott cselédet).

A fehérpékeknél 15, a feketepékeknél 12 férfi élt, mind 60 év alattiak. A fehérpékek negyvenes éveikben jártak, a feketepékek is 30–50 év közöttiek. A fehérpékeknél 23, a feketepékeknél 12 nő élt a háztartásokban. A legidősebb nők 52, illetve 68 évesek, de a fiatal feleségek ellenére kevés a kisgyermek. A férjek és feleségek életkori különbsége a fehérpékeknél 3–9 év, de férjüknél 15–16 évvel fiatalabb nők is akadtak. A feketepékeknél általában 8 év, de volt 20 évvel fiatalabb feleség is. Három esetben nem állt fenn életközösség (özvegy, nőtlen, elvált). A gyermekek száma elenyésző: a fehérpékeknél 6 háztartásban 13 fő (ebből 9 lány); a feketepékeknél 4 háztartásban 10 gyermek élt. Egy-egy távollevő, illetve süketnéma gyermeket neveztek meg.

A háztartások szerkezete a fehérpékeknél változatosabb: gyermektelen, illetve gyermeket nevelő házaspár esetleg alkalmazottal, gyermeket nevelő özvegyasszony alkalmazottal, gyermektelen házaspár alkalmazottal, gyermeket nevelő házaspár albérlővel. A feketepékeknél szokványosabb a háztartások szerkezete: házaspár gyermekkel vagy gyermek nélkül, egyedül álló férfi, gyermeket nevelő elvált férfi alkalmazottal és albérlővel. Az alkalmazottak száma csekély: a fehérpékeknél egy vízivárosi és egy tabáni kisinas, két cseléd (3 háztartás), a feketepékeknél egyetlen cseléd. A szolgálók kisgyerekes családoknál kaptak munkát.

1859-ben Budán mindössze 21 pékmester élt (a Vízivárosban 7 fő), Pesten 64 fő. A vízivárosiak egy része ismert a korábbi forrásokból: *Danczer Antal* (Ötpacsirta u. 526.), *Hauszmann* (Horvát u. 313.), *Lugmayer János* előljáró (Bécsi kapu u. 563.), *Merkenberger* (Kacska u. 290.). – A többiek új mesterek:

¹⁰⁴ BFL IV. 1119. c., 315/1855 feketepékként írták be; Nro. 656–657

¹⁰⁵ BFL IV.1002.j. 7101/1857.

Burián Ignác (Hattyú u.598.), Fischer József (Három kapás u. 445.)¹⁰⁶ és Jelinek János (Fő u. 196.).

A feketepékek száma Pesten 7 fő, Budán csak a Vízivárosban ennyi: Gerlich Ferenc (Iskola u. 576.), Hubacsek János (Horvát u. 302.), Eber József (Fő u. 239.), Protzer Frigyes (Iskola u. 656.), Schobesberg(er) Ferenc (Fazekas u. 463.), Schwenk Antal (Iskola u. 657.), Schwenk Ferdinánd (Bécsi kapu u. 575.)¹⁰⁷

A pékek közül többeknek fennmaradt a *hagyatéki leltára*, melyet az árverés előtt vettek fel. *Brey János* polgár és pékmester 1824-ben halt meg, hagyatéki leltára halála után több, mint egy évvel keletkezett. Közben özvegye, Teuchtmann Anna újra férjhez ment egy másik pékhez, Gerlich Józsefhez. (A második férj sziléziai származású, csak 1839-ben lett mester, 1857-ben mindössze 2 Ft adót fizetett, s nem kizárólag a pékmesterségből élt.) A leányok 1825-ben még kiskorúak voltak, tehát örökségük az anya kezelésében maradt. Brey pékmester házat és szőlőket hagyott hátra, ám ezek egy részét a feleség hozta a házasságba, a szőlők közül kettő nem állt művelés alatt. A tekintélyes mennyiségű és értékes borászati eszközt időközben eladták Kienzl kádármesternek. A házberendezés (szobák, konyha, a padláson, udvaron fellelhető tárgyak) összértéke alig 400 forint. A műhelyé és a raktárkészleté is csekély: az új férj is pék, tehát csak a feleséget vehették leltárba. Viszonylag számottevő a textiliák értéke: ruhák, ágynemű, fehérnemű, vászonáru együttesen kb. 450 forint. Készpénzt ugyan nem írtak össze, az arany- és ezüsttárgyakat az özvegy eladta, de az is csak 8 forint bevételt jelentett, értékesebb tárgyak a rézedények, porcelánok, üvegek.

A hagyatéki leltár szokatlan: 1.) jelentős ingatlant, többek között szőlőt tartalmaz; 2.) szobánként vették fel a hagyatékot; 3.) porcelánt, üvegtárgyakat a család nem vetette leltárba, hanem szétszította; 4.) a pékműhely berendezését részletezték; 5.) a polgárőr egyenruhát is felvették; 6.) függőnyt, spanyolfalat is említettek; 7.) a szőlőművelés eszközeit más használta, 8.) sok passzívát tartalmaz a tekintélyes vagyon mellett, aktíva nincs. A vagyon alapvetően az asszony hozománya, nincs is valódi örökség.

Egy példa a családi stratégia alkalmazására: Zeitlinger Lipót (mester és polgár: 1780) leánya, Erzsébet feleségül ment az 1817-ben tanácsi engedély birtokába jutó, stájerországi Stelzl Józsefhez. A férfi vagyonos, háza, szőlője, alkalmazottai voltak. Halála után özvegye Merkenberger Lipót pékkel kötött házasságot (mester: 1833, polgár: 1834). A feleség hamarosan meghalhatott,

¹⁰⁶ Fischer József 1853-ban, Burián Ignác 1852-ben lett mester, utóbbi a Kórház utca 299.sz. ház 1847–1853 között. Burián legalább háromszor nősült: Rusznyák Mária után Kohner Erzsébet (1849–1854), majd egy Valburga nevű asszony szerepelt az utolsó forrásban.

¹⁰⁷ Schwenk Ferdinánd feketepék 1859-ben városi engedéllyel lett fehérpék.

mert Merkenberger özvegyeként majd Krems József és Hackstock Jozefa leányát nevezik meg. 1859-ben élt Merkenberger nevű pékmester a Vízivárosban, tehát a szakmát és a műhelyt a fiú, vagy testvér örökölte. Merkenberger Lipót ugyanis 1856 nyarán a Dunába vetette magát. Az összeírásban három gyermekének neve állt (József, Károly és Mária), mivel Lipót, (két) Anna, Hermina, Borbála csecsemőként meghalt.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a pékek zárt céhben dolgoztak. Kapcsolatrendszerüket átjárta az egymás közötti házassodás, az özvegyaszonyok második házasságukat is pékkel kötötték, leányaikat pékhez adták, fiaikat (néha többet is) péknek taníttatták, házukat – bizonyára a műhely, a kemence miatt – péknek vagy rokon szakmát képviselő molnárnak, lisztke-reskedőnek adták el. Legtöbbször polgárok, sőt elnyerhették a nemességet is, vagyonukban folyamatosan gyarapodtak örökléssel, saját vagyonszerzéssel. Ingatlanuk nemcsak – általában kettő – ház, hanem szőlőbirtok. A hagyatéki leltár tekintélyes vagyonokat jelez. Az 1850-es évekre azonban, bár egyes családok, személyek megmaradtak a városrészben és továbbra is pékként dolgoztak, körülményeik a korábinál visszafogottabbak, szerényebbek. A háztartás nagysága az alkalmazottak számával csökkent, mivel a lakáshelyzet változásával nem éltek együtt a családdal, másrészt a fiúk sem otthon tanultak mesterséget. A pékek megőrizték mesterségük tekintélyét, csak a megváltozott, városi életmódhoz igazodva lettek kisebbek a háztartások – a vagyonosság megmaradt.

FELHASZNÁLT LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- BFL = Budapest Főváros Levéltára
 BFL IV. 1002.j. Correspondentiae magistrualis (1687–1854)
 BFL IV. 1002.r. Néesség- és ingatlanösszeírások (1696–1843)
 BFL IV. 1002.s. Conscriptio animarium ignobilium (1803–1830)
 BFL IV. 1002.ss. Protocollum quarteriorum diaetalium (1805–1809)
 BFL IV. 1002.t. Conscriptio regnicolaris (1827–1828)
 BFL IV. 1005.c. Contributions conscription (1785–1850)
 BFL IV. 1009.c. Gewöhr Protokoll (1705–1851)
 BFL IV. 1106.b. Obercammeramts Rechnung (1687–1869)
 BFL IV. 1106.d. Pénztári jelentések (1812–1873)
 BFL IV. 1106.e. Aufnahmsbogen (1857)
 BFL IV. 1119.c. Grund- und Instabulationsbuch (1854–1855)
 BFL XV. 201, 205, 241 Buda város térképei
 Budapesti Történelmi Múzeum újkori térképtára
 Budapesti Történelmi Múzeum újkori osztály, kéziratár, céhes gyűjtemény

IDÉZETT IRODALOM

- BÁCSKAI 1989 = BÁCSKAI Vera: A vállalkozók előfutárai. Bp., 1989.
- BERLÁSZ 1967 = BERLÁSZ Jenő: A pest-budai céhes ipar válsága és a Ferenc-kori céhszabályozás (1790–1840). = Századok 1967. 3–4. sz. 546–582.
- BEVILAQUA 1931 = BEVILAQUA BORSODY Béla: A budai és pesti mészáros céhek ládáinak okiratai 1270–1872. I–II. Bp., 1931.
- BÉLAY 1961 = BÉLAY Vilmos: Adalékok az ár- és bérvizonyok történetéhez Pest-Budán (1790–1848). In: Tanulmányok Budapest Múltjából 14. Bp., 1961. 363–407.
- DÓKA 1972 = DÓKA Klára: A céhes mesterré válás feltételei Pesten az 1840-es években. = Századok 1972. 1. sz. 96–125.
- EPERJESSY 1988 = EPERJESSY Géza: A szabad királyi városok kézművesipara a reformkori Magyarországon. Bp., 1988.
- FELDMANN 1855 = Feldmann's Wegweiser durch Pest und Ofen und deren Umgebungen für Fremde und Einheimische. Pest, 1855.
- HORVÁTH J. 2003 = HORVÁTH J. András: Nézetek és törekvések a budai várospolitikában 1867 és 1873 között. In: Tanulmányok Budapest múltjából 31. Szerk. Holló Szilvia Andrea. Bp., 2003. 289–332.
- HUSZ 2002 = HUSZ Ildikó: Család és társadalmi reprodukció a 19. században. Bp., 2002.
- KASSICS 1835 = KASSICS Ignác: A' Magyar Országi Mester-Embereket, ezeknek Legényeit, és Tanítványait, nem különben a' Mester-Czéheket illető Kegyelmes Királyi Rendeléseknek Kivonatai. Bécs, 1835.
- KÖRÖSI 1873 = KÖRÖSI József: Pest városa népességének évenkénti kimutatása 1813-tól 1857-ig. Pestvárosi Statisztikai Évkönyv I. Pest, 1873.
- NYÁRÁDY 1962 = NYÁRÁDY Gábor: Az első magyar iparműkiállítás. Bp., 1962.
- SCHAMS 1822 = SCHAMS, Franz: Vollständige Beschreibung der könig. freyen Haupt Stadt Ofen in Ungern. Buda, 1822.
- SZIGETI 1933 = SZIGETI János: Budapest (Buda, Óbuda és Pest) a XIX. század első harmadában. Bp., 1933.
- UNGÁR 1938 = UNGÁR László: A hazai céhrendszer bomlásáról. = Századok 1938. 4–6. sz. 167–191.
- ZAKARIÁS G. 1957 = ZAKARIÁS G. Sándor: Adatok Buda építészetéhez a XIX. század első felében. In: Tanulmányok Budapest Múltjából 12. Szerk.: Ember Győző. Bp., 1957. 279–312.
- ZSEMLEY 1940 = ZSEMLEY Oszkár: A magyar sütő-, cukrász-, és mézeskalácsos ipar története. Bp., 1940.

SUMMARY

SZILVIA ANDREA HOLLÓ**Butchers and bakers in the Víziváros of Buda**

The economy of Pest began to boom from the end of the 18th Century, while production in Buda met only local demands, industry and trade were concentrated in the so-called Víziváros (watertown) situated along the river. Guilds dealing with food were specially treated the authorities and they were very popular.

In the closed guild of butchers the trade was inherited and even locals were hardly received in. Members of families swapped and inherited butcher shops among themselves. Place of residence and work got separated from each other very early. The Napoleonic wars undermined the financial situation of butchers in Buda, however, the representatives of the trade belonged to the wealthiest residents of the town. After the introduction of free killing old butchers lived on the income of their real-estates.

Running a bakery needed many helpers and a lot of space. They worked in closed guilds, got married among themselves, sons followed their fathers' trade, their houses with ovens and shops were sold within the trade. Inventories show considerable estates. Most bakers were granted civic rights, some of them were even ennobled. By the middle of the 19th Century old dynasties disappeared, sons graduated from universities and the trade was pursued by sons in law. Old bakers retired and lived on the income of their real estates but the prestige and wealth of the trade lasted.

